

**Pr. conf. univ. dr. Ionuț Holubeanu,
Facultatea de Teologie,
Universitatea „Ovidius” din Constanța**

SFÂNTUL MUCENIC CYRILLUS DE LA AXIOPOLIS

Abstract: *The name of the holy martyr Cyrillus of Axiopolis (near today's Cernavodă, in Romania) is mentioned in both the Breviarium syriacum (on March 10 and May 12) and the Martyrologium hieronymianum (on March 8-9 and 11, April 26, May 9 and 10, July 9, and August 1). In the latter document, he is also mentioned as a bishop (on March 8 and 11, May 10 and July 9). The existence of the martyr is archaeologically confirmed by an inscription on a limestone slab uncovered at Axiopolis, in which the names of the martyrs Cyrillus, Kyndaeas, and Tasius are displayed. In his De aedificiis, Procopius of Caesarea also mentions a fortress (φρούριον) in Scythia bearing the name of Sanctus Cyrillus. This indicates the prestige the martyr enjoyed in the Roman province of Scythia in Late Antiquity. One of the issues related to this martyr concerns his episcopal rank. The historical sources attest to the existence of a single bishop (that of Tomis) in Scythia until the first half of the sixth century. Considering the data of the available sources, the author puts forward the hypothesis that Cyrillus was a bishop of Tomis who was arrested and martyred at Axiopolis during Diocletianic persecution.*

Keywords: *Christianity, Roman province of Scythia, Axiopolis, Tomis, Martyrologium Hieronymianum, Breviarium syriacum, Martyrology of Tomis, Holy Martyr Cyrillus of Axiopolis, Diocletianic persecution.*

Numele Sf. Mc. Cyrillus de la Axiopolis este menționat în patru izvoare istorice: 1. într-o inscripție gravată pe o lespede de calcar descoperită la Axiopolis; 2. în lucrarea *De aedificiis* a lui Procopius de Cezareea, unde este menționată o fortificație care purta numele Sanctus Cyrillus; 3. în *Breviarium syriacum*; și 4. în *Martyrologium Hieronymianum*. În trei dintre aceste referiri (1, 3 și 4), el apare menționat alături de numele altor mucenici.

În studiul de față, va fi abordată, în principal, problema rangului episcopal al acestui mucenic.

Inscripția de la Axiopolis

Lespedea de calcar cu inscripție de la Axiopolis, în care sunt menționate numele Sf. Mc. Cyrillus, Kyndaeas și Tasius (după V. Lungu, „The Christian Scythia”, p. 203)

Lespedea de calcar (0,33 x 0,36 x 0,09 m) pe care este gravată inscripția în care este menționat numele Sf. Mc. Cyrillus a fost descoperită printre rămășițele bazilicii *extramuros* de la Axiopolis, în vara anului 1947. Ea este binecunoscută în istoriografia românească și internațională. Pe fața principală, într-un chenar simplu în relief, este gravat textul Κυρίλλω / Κυνδαία / Τασείω π/αρατίθομ/αι Εύφρασιν ([Martirilor] Cyrillus, Kyndaeas și Tasius le încredințez pe Euphrasius)¹. Cei trei martiri sunt

1. Această interpretare a inscripției a fost propusă de Vitalien LAURENT, «Recenzie la „I. Barnea, O inscripție creștină de la Axiopolis (=Une inscription chrétienne d’Axiopolis). Studii Teologice 6 (1954) 219-228”», în: *Byzantinische Zeitschrift*, 48 (1955), p. 220, și a fost acceptată de cei mai mulți dintre cercetători. Ion Barnea, cel care a publicat inscripția, a avansat inițial interpretarea „[Martirilor] Chiril, Chindeus și Tasius le aduc laudă” – a se vedea I. BARNEA, „O inscripție creștină de la Axiopolis”, în: *Studii Teologice*, 6 (1954), 3-4, pp. 219, 225-226, I. BARNEA, „Creștinismul în Scythia Minor după inscripții”, în: *Studii Teologice*, 6 (1954), 1-2, p. 107, urmat și de Pr. Ene BRANIȘTE, „Martiri și sfinți pe pământul Dobrogei de azi”, în: *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1979, p. 44. Ulterior, I. Barnea a acceptat interpretarea propusă de V. Laurent – a se vedea I. BARNEA, „Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure”, în: *Dacia*, N.S., 1 (1957), p. 280; I. BARNEA, „Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române”, în: *Studii Teologice*, 10 (1958), 5-6, pp. 296-297; I. BARNEA, „Perioada Dominatului (sec. IV-VII)”, în: Radu VULPE, I. BARNEA, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, Ed. Academiei Române, București, 1968, p. 380, n. 65; I. BARNEA, Octavian ILIESCU, Corina NICOLESCU, *Cultura bizantină în România/La culture byzantine en Roumanie*, Comitetul de stat pentru cultură și artă, București, 1971, p. 100; I. BARNEA, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Pontificio istituto di archeologia cristiana, Città del Vaticano, 1977, nr. 71, p. 102; I. BARNEA, „Note de epigrafie romano-bizantină”, în: *Pontica*, 10 (1977), p. 279; I. BARNEA, *Arta creștină în România*, vol. 1, Ed. Institutului Biblic și de Misiune

cunoscuți din textele aghiografice (*a se vedea mai jos*). Inscripția relevă înmormântarea alături de sfințele lor moaște a unui anume Euphrasius.

Pe temeiul absenței de pe lespedea de calcar a semnelor crucii și a oricărui alt simbol creștin, inscripția a fost datată în primele decenii ale secolului al IV-lea². Ea certifică martirizarea și îngroparea celor trei

al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, pl. 4/1, p. 44; I. BARNEA, „L'épigraphie chrétienne de l'Illyricum oriental”, în: *Actes du Xe Congrès international d'archéologie chrétienne. Résumés des communications, Thessalonique, 22 septembre – 4 octobre 1980*, coll. *Studi di antichità cristiana, Pontificio Istituto di archeologia cristiana*, Città del Vaticano, 1984, p. 652; I. BARNEA, «Sfinții martiri „Dasius” de la Durostorum și Axiopolis», în: *Biserica Ortodoxă Română*, 107 (1989), 5-6, pp. 148-149. Petre Ș. Năsturel a fost cel care a repus în discuție interpretarea ultimului termen al inscripției (εὐφράσιον), considerând că el indică un ospăț funerar în cinstea celor trei mucenici – a se vedea P. Ș. NĂSTUREL, „L'inscription des martyrs d'Axiopolis (Scythie mineure) et sa signification”, în: *Actes du Xe Congrès international d'archéologie chrétienne...*, p. 71; P. Ș. NĂSTUREL, „Inscripția mucenicilor de la Axiopolis”, în: *Dorul*, 7 (1997), iulie, nr. 93, Norrës, Danemarca, pp. 26-27. La rândul său, Noël Duval nu a exclus posibilitatea ca lespedea de calcar inscripționată de la Axiopolis să fi fost o *mensa* (masă pentru ofrande?) – a se vedea N. DUVAL, Comentariu în „Discussion”, în: *Actes du Xe Congrès international d'archéologie chrétienne...*, p. 681. În ultimul său studiu dedicat acestei inscripții, I. Barnea a admis punctul de vedere al lui P. Ș. Năsturel, traducând inscripția: „Aduc pomană (fac pomenire) pentru (martirii) Chiril, Chindeas și Taseios (Dasius)” – a se vedea I. BARNEA, „Inscripția martirilor de la Axiopolis. Noi observații”, în: *Pontica*, 30 (1997), pp. 202-203; Constantin C. PETOLESCU, „Cronica epigrafică a României (XVII, 1997)”, în: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 49 (1998), 3-4, p. 285, nr. 747. Evaluând toate aceste opinii, Nelu Zugravu și Marius Alexianu au ajuns la concluzia că interpretarea lui V. Laurent este cea mai plauzibilă dintre toate cele avansate până la acel moment – a se vedea N. ZUGRAVU, M. ALEXIANU, „Din nou despre inscripția mucenicilor de la Axiopolis”, în: *Istorie și conștiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare*, Gheorghe IACOB, Cătălin TURLIUC, Ovidiu BURUIANĂ (eds), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2002, pp. 19-27.

2. Această datare a fost avansată de I. BARNEA, „O inscripție creștină...”, pp. 226-227, și a fost acceptată, cu unele rezerve, și de V. LAURENT, «Recenzie la...», p. 220. Rezervele cercetătorului francez erau determinate de posibilitatea ca textul inscripției să fi fost precedat și urmat de o introducere și, respectiv, de o încheiere, gravate pe alte două lespezi de calcar similare, nedescoperite. Într-un astfel de caz, V. Laurent a considerat că datarea ar putea fi revizuită. Datări apropiate au fost avansate și în studiile ulterioare dedicate acestei inscripții: I. BARNEA, „Creștinismul în Scythia Minor...”, p. 81 (după persecuțiile lui Dioclețian și Liciniu); I. BARNEA, „Quel-

ques considérations...”, p. 280 (primele decenii ale sec. al IV-lea); I. BARNEA, „Perioada Dominatului...”, p. 380 (începutul sec. al IV-lea); I. BARNEA, O. ILIESCU, C. NICOLESCU, *Cultura bizantină...*, p. 100 (sec. al IV-lea); I. BARNEA, *Les monuments paléochrétiens...*, nr. 71, p. 102 (prima jumătate a sec. al IV-lea); I. BARNEA, „Note de epigraphie...”, p. 279 (prima jumătate a sec. al IV-lea, *post* 313); I. BARNEA, *Arta creștină...*, p. 9 (prima jumătate a sec. al IV-lea); I. BARNEA, „L'épigraphie chrétienne...”, p. 652 (primele decenii ale sec. al IV-lea); I. BARNEA, «Sfinții martiri „Dasius“...», p. 148 (primele decenii ale sec. al IV-lea); I. BARNEA, „Inscripția martirilor...”, p. 199 (sfârșitul sec. al III-lea – începutul sec. al IV-lea); Emilian POPESCU, „Die spätgriechischen Inschriften aus Klein-Skythien”, în: *Dacia*, N.S., 11 (1967), p. 168 (din timpul persecuției lui Dioclețian sau celei a lui Liciniu); E. POPESCU, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII*, Ed. Academiei Române, București, 1976, p. 205 (sfârșitul sec. al III-lea – începutul sec. al IV-lea sau în timpul lui Dioclețian sau Liciniu); E. POPESCU, „Martiri și sfinți în Dobrogea (II)”, în: *Studii Teologice*, 41 (1989), 4, pp. 65, 67 (sfârșitul sec. al III-lea sau/și începutul sec. al IV-lea); E. POPESCU, „Christliche Märtyrer in den griechischen Inschriften Kleinskythiens (Dobrudscha)”, în: E. POPESCU, *Studii de istorie și de spiritualitate creștină*, vol. 1, Ed. Academiei Române/Ed. Basilica, București, 2018, p. 562 (în timpul lui Dioclețian, când creștinismul era *religio illicita*); E. POPESCU, „Creștinismul în Dobrogea antică, de la origini până în secolul al VII-lea”, în: E. POPESCU, *Studii de istorie și de spiritualitate creștină*, vol. 3, Ed. Academiei Române/Ed. Basilica, București, 2018, p. 37 (sfârșitul sec. al III-lea – începutul sec. al IV-lea); Pr. Ioan RĂMUREANU, „Sfinți și martiri la Tomis-Constanța”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 92 (1974), 7-8, p. 995 (începutul sec. al IV-lea); Pr. E. BRANIȘTE, „Martiri și sfinți...”, p. 43 (începutul sec. al IV-lea); Adrian RĂDULESCU, „Bazilici și monumente creștine în contextul etnogenezei românești din secolele III-VII din Dobrogea”, în: *Monumente istorice și izvoare creștine. Mărturii de străveche existență și continuitate a românilor pe teritoriul Dunării de Jos și al Dobrogei*, †Arhiep. Antim NICA (ed.), Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1987, p. 30, nr. 1 (sfârșitul sec. al III-lea – începutul sec. al IV-lea); †Mitr. Nestor VORNICESCU, „Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi: «Pătımirea Sfinților Epictet și Astion (de la cumpăna secolelor III-IV)»”, în: *Mitropolia Olteniei*, 41 (1989), 1, p. 68 (prima jumătate/începutul sec. al IV-lea); P. Ș. NĂSTUREL, „Inscripția mucenicilor...”, p. 27 (sec. al IV-lea); N. ZUGRAVU, „Obiecte paleocreștine din Dobrogea, Dacia și alte teritorii romane. Privire comparativă”, în: *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, 32 (1995), p. 6 (începutul sec. al IV-lea); N. ZUGRAVU, *Geneza creștinismului popular al românilor*, coll. *Bibliotheca Thracologica*, vol. XVIII, București, 1997, pp. 178 (primul deceniu al sec. al IV-lea); Virgil LUNGU, *Creștinismul în Scythia Minor în contextul vest-pontic*, Ed. T.C. Sen, Sibiu/Constanța, 2000, p. 34 (prima jumătate a sec. al IV-lea); V. LUNGU, „The Christian Scythia”, în: Mihail ZAHARIADE, *Scythia Minor. A History of a Later Roman Province (284-681)*, Hakkert, Amsterdam, 2006, p. 203 (prima jumătate a sec. al VI-lea); Rajko BRATOŽ, „Verzeichnis der Opfer der Christenverfolgung in den Donau- und Balkanprovinzen”, în: *Diokletian und die Tetrarchie. Aspekte einer Zeitenwende*, Alexander DEMANDT, Andreas GOLTZ, Heinrich SCHLANGE-SCHÖNINGEN (eds), *Millen-*

mucenici la Axiopolis³, construirea unui edificiu de cult deasupra mormântului lor⁴ și relevă cinstirea de care aceștia se bucurau în perioada Antichității Târzii.

Etapele cronologice ale bazilicii *extramuros* de la Axiopolis nu sunt clare. Cercetătorii se bazează doar pe săpăturile arheologice efectuate la sfârșitul secolului al XIX-lea. Acestea nu au fost foarte amănunțite, iar rezultate lor au fost publicate într-o formă sumară⁵. La momentul

nium-Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr., 1, De Gruyter, Berlin/New York, 2004, p. 239 (începutul sec. al IV-lea); Pr. Emil DUMEA, *Creștinismul antic în Scythia Minor (Dobrogea)*, Sapientia, Iași 2016, pp. 31-32 (începutul sec. al IV-lea). Pentru opiniile cercetătorilor privind datarea lespezii de calcar, a se vedea și, mai jos, n. 6.

3. Georgi ATANASOV, „De nouveau sur la localisation de la forteresse bas-byzantine St. Cyril en Scythie Mineure“, în: *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Ionel CÂNDEA et al. (eds), Ed. Istros, Brăila, 2004, p. 406, respinge posibilitatea ca moaștele întregi ale celor trei mucenici să fi fost îngropate la Axiopolis. În sprijinul acestei opinii el a invocat cazul Sf. Dasius, cel de-al treilea mucenic menționat în inscripția de la Axiopolis, pe care G. Atanasov l-a identificat cu mucenicul omonim de la Durostorum. În cazul acestuia din urmă, se știe că moaștele sale s-au păstrat mult timp la Durostorum, acolo unde el a și fost martirizat. Ulterior, sarcofagul cu acestea a fost transferat la Ancona, în Italia. Tasius de la Axiopolis și Dasius de la Durostorum sunt, însă, doi mucenici diferiți – a se vedea Renate PILLINGER, *Das Martyrium des Heiligen Dasius*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viena, 1988, pp. 49-51; I. BARNEA, «Sfinții martiri „Dasius“...», pp. 144-149; I. BARNEA, „Inscripția martirilor...“, p. 202; N. ZUGRAVU, *Geneza...*, p. 216; C. C. PETOLESCU, „Cronica epigrafică...“, p. 285, nr. 747. Moaștele celui dintâi s-au păstrat, cel mai probabil, cel puțin la început, la Axiopolis, alături de cele ale lui Cyrillus și Kyndaeas, după cum o atestă inscripția descoperită acolo.

4. Încă înainte de descoperirea lespezii de calcar cu inscripție de la Axiopolis, Hippolyte Delehaye a presupus că bazilica *extramuros* de la Axiopolis a fost ridicată deasupra mormântului Sf. Cyrillus – a se vedea H. DELEHAYE, „Saints de Thrace et de Mésie“, în: *Analecta Bollandiana*, 31 (1912), p. 259; H. DELEHAYE, *Les origines du culte des martyrs*, Bureaux de la Société des bollandistes, Bruxelles, 1912, pp. 287-288; H. DELEHAYE, *Les origines du culte des martyrs*, Société des bollandistes, Bruxelles, 1933, pp. 250-251.

5. A se vedea Grigore TOCILESCU, „Fouilles d'Axiopolis“, în *Beiträge zur Alten Geschichte und Griechisch-Römischen Altertumskunde: Festschrift zu Otto Hirschfelds sechzigsten Geburtstag*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1903, pp. 354-359; Raymund NETZHAMMER, *Antichitățile creștine din Dobrogea*, George Guțu (trad.), Ed. Academiei Române, București, 2005, pp. 107-110 [*Die christlichen Altertümer der*

de față, se presupune că bazilica a fost construită în a doua jumătate a secolului al IV-lea, iar capela de pe latura ei de sud, în secolele V-VI⁶. Ar putea fi avută în vedere și posibilitatea ca bazilica să fi fost precedată de un edificiu mai mic (*martyrium*), ridicat încă din prima jumătate a secolului al IV-lea. Lămurirea acestui aspect și stabilirea cu precizie a etapelor cronologice ale edificiilor de aici s-ar putea face, însă, doar pe temeiul unor viitoare săpături arheologice.

În ceea ce privește momentul pătimirii celor trei mucenici, cercetătorii⁷ l-au datat în timpul mării persecuții de la începutul secolului

Dobrudscha, SOCEC & Co., București, 1918, pp. 120-122].

6. V. LUNGU, *Creștinismul...*, p. 75; V. LUNGU, „The Christian Scythia”, p. 210; Ioan IAȚCU, *Construcții religioase creștine în provincia Scythia: secolele IV-VI p.Chr.*, Ed. Istros, Brăila, 2012, p. 49. Pe temeiul datării inițiale a bazilicii *extramuros* și a capelei de pe latura ei de sud, avansate de Grigore TOCILESCU, „Fouilles d’Axiopolis”, p. 359 (din timpul lui Iustinian), Renate Pillinger a exprimat rezerve față de datarea timpurie a lespezii cu inscripție – a se vedea R. PILLINGER, *Das Martyrium...*, p. 49. Pe același temei, și G. Atanasov a avansat o datare mai târzie a lespezii cu inscripție. Din punctul său de vedere, ea ar fi fost pregătită cu prilejul așezării unor părțile din moaștele Sfinților Cyrillus, Kyndaeas și Dasius (identificat de cercetătorul bulgar cu mucenicul omonim de la Durostorum) sub prestolul bazilicii *extramuros*, ridicate, conform datării sale, în a doua jumătate a sec. al V-lea - prima jumătate a sec. al VI-lea – a se vedea G. ATANASOV, „De nouveau...”, pp. 406, 410; G. ATANASOV, *Християнският Дуросторум-Дръстър/The Christian Durostorum-Drastar*, Zograf, Veliko Tărnovo, 2007, pp. 20, 65; G. ATANASOV, „Christianity along the Lower Danube Limes in the Roman Provinces of Dacia Ripensis, Moesia Secunda and Scythia Minor (4th-6th c. AD)”, în: *The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th C. AD)*, Lyudmil VAGALINSKI, Nikolay SHARANKOV, Sergey TORBATOV (eds), Ed. NIAM-BAS, Sofia, 2012, pp. 333-334.

7. R. VULPE, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, coll. *Connaissance de la terre et de la pensée roumaines*, vol. IV, Académie Roumaine, București, 1938, pp. 290, 332; I. BARNEA, „O inscripție creștină...”, p. 225; I. BARNEA, «Sfinții martiri „Dasius”...», p. 148 (în anul 304); E. POPESCU, „Das Problem der Kontinuität in Rumänien im Lichte der epigraphischen Entdeckungen”, în: E. POPESCU, *Studii de istorie și de spiritualitate creștină*, vol. 4, Ed. Academiei Române/Ed. Basilica, București, 2019, p. 244; E. POPESCU, „Zur Geschichte der Stadt in Kleinskythien in der Spätantike. Ein epigraphischer Beitrag”, în: *Dacia*, N.S., 19 (1975), p. 276; E. POPESCU, *Inscripțiile...*, p. 206; E. POPESCU, „Epigrafia greacă izvor pentru istoria Bizanțului în secolele IV-IX”, în: E. POPESCU, *Studii de istorie...*, vol. 4, pp. 75-76; E. POPESCU, „Martiri și sfinți...(II)”, p. 67 (sfârșitul sec. al III-lea – începutul sec. al IV-lea); E. POPESCU, „Griechische Inschriften”, în: E. POPESCU, *Studii de istorie...*, vol. 4, p. 116; E. POPESCU, „Christliche Märtyrer...”, pp. 562,

al IV-lea, declanșate de Dioclețian (284-305). După cum se poate observa, în textul inscripției nu este menționat posibilul rang episcopal al lui Cyrillus. Această absență ar putea fi pusă pe seama aspectului laconic al textului epigrafic. De altfel, în text nu este menționat nici statutul de mucenici al primelor trei persoane.

Fortificația Sanctus Cyrillus

Procopius de Cezareea a menționat castrul (φρούριον) care purta numele Sanctus Cyrillus în *De Aedificiis*. El apare în paragraful dedicat lucrărilor de fortificație întreprinse în timpul domniei lui Iustinian (527-565) pe teritoriul provinciei Scythia. După încheierea paragrafului dedicat provinciei Moesia Secunda, istoricul bizantin afirmă:

ἐπὶ Σκύθας δὲ τὸ λοιπὸν βαδιοῦμαι· ἔνθα δὴ φρούριον πρῶτον Κυρίλλου ἁγίου ἐπώνυμόν ἐστιν, οὐπὲρ τὰ πεπονηκότα τῷ χρόνῳ ἀνωκοδομήσατο οὐκ ἀπημελημένως Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς (Acum mă voi ocupa de cele din Scythia. Aici este mai întâi fortăreața cu numele sfântului Cyrillus,

565 (în anii 303-304); E. POPESCU, „Creștinismul în Dobrogea antică...”, pp. 37, 98; Pr. I. RĂMUREANU, „Sfinți și martiri...”, p. 995; Pr. E. BRANIȘTE, „Martiri și sfinți...”, p. 43 (în anul 303); I. BARNEA, O. ILIESCU, *Constantin cel Mare*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 24 (în anii 303-304); A. RĂDULESCU, V. LUNGU, „Le christianisme en Scythie mineure à la lumière des dernières découvertes archéologiques”, în: *Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne. Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28 septembre 1986*, École Française de Rome, Roma, 1989, p. 2589 (în anii 303-304); †Mitr. N. VORNICESCU, „Una dintre primele scrieri...”, p. 68 (în anul 303); N. ZUGRAVU, „Obiecte paleocreștine...”, p. 6 (în anii 303-304); N. ZUGRAVU, *Geneza...*, pp. 178 (în anii 303-304), 216 (în anul 303); N. ZUGRAVU, „Studiu introductiv, notițe bibliografice, note și comentarii”, în: N. ZUGRAVU (ed.), *Fontes Historiae Daco-Romanae Christianitatis*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2008, p. 81; Pr. Nicolae DĂNILĂ, *Martyrologium Daco-Romanum*, Ed. Danubius, București, 2003, p. 72 (prin 303-304); R. BRATOŽ, „Verzeichnis...”, pp. 244-245 (în anul 304); G. ATANASOV, „De nouveau...”, p. 410 (în anul 304); G. ATANASOV, „Christianity along...”, p. 346 (în anul 304); M. ZAHARIADE, *Scythia Minor...*, p. 87; Victor H. BAUMANN, *Sângele martirilor*, Ed. Dobrogea, Constanța, 2015, p. 80 (după al patrulea edict de persecuție, din februarie 304); Pr. E. DUMEA, *Creștinismul antic...*, pp. 31-32 (în anul 303). Într-unul dintre studiile sale, E. Popescu nu a exclus nici posibilitatea martirizării Sf. Cyrillus în timpul persecuției lui Liciniu (308-324) – a se vedea E. POPESCU, „Zur Geschichte der Stadt...”, p. 276.

căreia împăratul Iustinian i-a refăcut cu grijă părțile ruinate din cauza timpului)⁸.

Lucrarea lui Procopius este singurul document istoric în care este menționată această fortificație. Din acest motiv, identificarea ei este dificilă. Unii cercetători⁹ au considerat că ar fi vorba de cetatea Axiopolis, căreia, la un moment dat, i-a fost schimbat numele în amintirea celui mai cinstit mucenic martirizat acolo. Împotriva acestei identificări a fost invocat faptul că numele cetății Axiopolis este menționat de Procopius în *De Aedificiis* în lista așezărilor din Scythia renovate sub Iustinian¹⁰. Alți cercetători au propus identificarea ei cu așezarea fortificată de la Rasova¹¹. Ipoteza a fost respinsă pe temeiul faptului

8. PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV, 7, 16, în: PROCOPIUS CAESARIENSIS, *Opera omnia*, Jakob HAURY, Gerhard WIRTH (eds), vol. IV, Saur, München/Leipzig, 2001, pp. 132²⁵-133⁴; Haralambie MIHĂESCU et al. (eds), *Fontes Historiae Dacoromanae*, vol. II, Ed. Academiei Române, București, 1970, pp. 470-471 (în continuare se va cita *FHDR*).

9. R. NETZHAMMER, *Das altchristliche Tomi: eine kirchengeschichtliche Studie*, Markl, Salzburg, 1903, p. 17; Constantin LITZICA, „Procopie din Cesarea (Secl. VI d.Hr.). Contribuțiuni la Topografia Balcanică în Evul Mediu“, extras din buletinul Ioan Neculce, *Buletinul Muzeului municipal Iași*, fasc. 6 (1926), Institutul de arte grafice „Viața Românească“, Iași, 1926, pp. 63-65; I. BARNEA, „O inscripție creștină...“, p. 221; I. BARNEA, „Perioada Dominatului...“, p. 421; I. BARNEA, *Les monuments paléochrétiens...*, nr. 71, p. 102; Pr. I. RĂMUREANU, „Sfinți și martiri...“, p. 995; E. POPESCU, *Inscripțiile...*, p. 205; Pr. E. BRANIȘTE, „Martiri și sfinți...“, p. 43; Alexandru BARNEA, „La Dobroudja aux IVe-VIIe siècles n.è.“, în: Alexandru SUCEVEANU, A. BARNEA, *La Dobroudja Romaine*, Ed. Enciclopedică, București, 1991, p. 181; M. ZAHARIADE, *Scythia Minor...*, pp. 5, 62, 87-88; V. LUNGU, „The Christian Scythia“, p. 203, n. 253.

10. PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV, 11, p. 149⁹; *FHDR*, vol. II, pp. 472-473.

11. Jakob WEISS, *Dobrudscha im Altertum*, Druck und verlag von Daniel A. Kajon, Sarajevo, 1911, p. 44; Vasile PÂRVAN, *Cetatea Ulmetum. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911*, SOCEC & Comp./Librăria Națională, București, 1912, pp. 596-597; H. DELEHAYE, „Saints de Thrace...“, p. 259; H. DELEHAYE, *Les origines...*, 1912, p. 288; H. DELEHAYE, *Les origines...*, ²1933, p. 251; R. NETZHAMMER, *Antichitățile creștine...*, pp. 110-111 [*Die christlichen Altertümer...*, pp. 122-124]; R. VULPE, *Histoire ancienne...*, pp. 290, 332; I. BARNEA, „O inscripție creștină...“, p. 221; I. BARNEA, „Perioada Dominatului...“, p. 421; Nicolae GOSTAR (ed.), *Tabula Imperii Romani: Romula-Durostorum-Tomis, L 35 Bucarest*, Editura Academiei Române, București, 1969, p. 63; H. MIHĂESCU, în *FHDR*, vol. II, p. 471, n. 131; Pr. I. RĂMUREANU,

că cetatea de aici a fost identificată, ulterior, cu Flaviana¹². A fost avută în vedere și posibilitatea ca Sanctus Cyrillus să fi fost noul nume al cetății Tropaeum Traiani¹³. Poziția geografică a acestei așezări nu se potrivește, însă, descrierii lui Procopius¹⁴, care afirmă că Sanctus Cyrillus era prima fortificație a Scythiei de la granița cu Moesia Secunda.

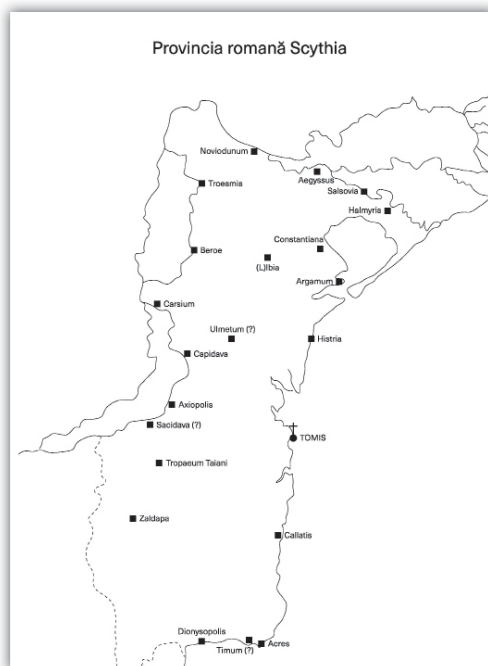
Alte ipoteze referitoare la identificarea acestui castru au fost avansate de Sergey Torbatov și Georgi Atanasov. Cel dintâi a considerat că acesta este așezarea fortificată de pe teritoriul localității Viile (jud. Constanța), cunoscută astăzi între localnici sub denumirea de „Cetatea de la Turnu Orman” sau „Cetatea Bratca”. Cercetătorul bulgar a adus ca argument faptul că aceasta este prima așezare de pe teritoriul Scythiei

„Sfinți și martiri...”, p. 995; E. POPESCU, *Inscripțiile...*, p. 205; E. POPESCU, „Martiri și sfinți... (II)”, p. 67; E. POPESCU, „Satul în Scythia Minor (Dobrogea) în epoca proto-bizantină”, în: E. POPESCU, *Studii de istorie...*, vol. 3, p. 525; E. POPESCU, „Le village en Scythie Mineure (Dobroudja) à l'époque protobyzantine”, în: E. POPESCU, *Studii de istorie...*, vol. 3, p. 553. Carol Auner a considerat că fortul Sanctus Cyrillus făcea parte din sistemul de fortificații al Axiopolisului – a se vedea C. AUNER, „Dobrogea”, în: *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, Fernand CABROL, Henri LECLERCQ (eds), vol. IV/1, Librairie Letouzey et Ané, Paris, 1920, col. 1240. La rândul său, E. Popescu a avut în vedere și identificarea fortificației Sanctus Cyrillus cu Sacidava – a se vedea E. POPESCU, „Creștinismul în Dobrogea antică...”, p. 68.

12. A se vedea Sergey ТОРБАТОВ, «Скифские аномалии» Прокопия Кесарийского и вопрос о времени составления его трактата «О постройках», în: *Византийский Временник*, 61 (2002), p. 50; S. ТОРБАТОВ, *Укрепительная система на провинция Скития (края на III – VII в.)/The Defence System of the Late Roman Province of Scythia (The End of the 3rd – the 7th Century A.D.)*, Faber, Veliko Tărnovo, 2002, p. 35.

13. Andrei ARICESCU, „Quelques précisions sur la carte de la Scythia Minor”, în: *Dacia*, N.S., 14 (1970), pp. 302-306; A. ARICESCU, *Armata în Dobrogea romană*, Ed. Militară, 1977, pp. 171-172. Această ipoteză a fost admisă și de Pr. I. RĂMUREANU, „Sfinți și martiri...”, p. 995, E. POPESCU, „Martiri și sfinți... (II)”, p. 67, I. BARNEA, «Sfinții martiri „Dasius”...», p. 149, A. BARNEA, „La Dobroudja...”, p. 200, M. ZAHARIADE, *Scythia Minor...*, pp. 5, 62, 86, V. LUNGU, „The Christian Scythia”, p. 203, n. 253, Pr. E. DUMEA, *Creștinismul antic...*, p. 32.

14. S. Torbatov a respins cu fermitate identificarea fortificației Sanctus Cyrillus cu Tropaeum Traiani, considerând argumentele geografice invocate în sprijinul ei drept eronate – a se vedea S. ТОРБАТОВ, «Скифские аномалии...», p. 50; S. ТОРБАТОВ, *Укрепительная система...*, p. 35.

Limita dintre provinciile romane Scythia și Moesia Secunda cu fortificațiile din vecinătatea ei menționate de Procopius de Cezareea în *De Aedificiis* (IV, 7)

situată pe drumul care străbătea provinciile Moesia Secunda și Scythia pe malul Dunării¹⁵.

G. Atanasov¹⁶ a avut în vedere fortificația de pe teritoriul localității Kapitan Dimitrovo (com. Krușari, reg. Dobrici, în Bulgaria), în apropiere de Goleș (com. Kainardja, reg. Silistra, în Bulgaria)¹⁷. Aceasta este prima fortificație a Scythiei pe drumul care lega Durostorum de Zal-dapa.

Pe temeiul informațiilor documentare cunoscute la momentul de față, este greu de stabilit, cu certitudine, unde se afla Sanctus Cyrillus. Rămâne de văzut dacă viitoarele descoperiri arheologice vor aduce noi informații care ar putea servi la identificarea acestui castru. Pen-

15. S. ТОРВАТОВ, «Скифские аномалии...», pp. 50-52; S. ТОРВАТОВ, *Укрепительната система...*, pp. 35, 87.

16. G. АТАНАСОВ, „De nouveau...”, pp. 405-411; G. АТАНАСОВ, *Християнският Дуросторум...*, pp. 55-68; G. АТАНАСОВ, „Christianity along...”, p. 346; G. АТАНАСОВ, „Le martyrium, la basilique et le confessio avec des reliques dans le castel bas-byzantin près du village de Goleche, région de Silistra (Durostorum)”, în: *Acta musei Varnaensis*, 4 (2006), pp. 216-222. Opinia lui G. Atanasov a fost acceptată de Alexandru MADGEARU, „The Persecution of Galerius in Scythia, with a Special Regard to Halmmyris”, în: *Serdica Edict (311 AD). Concepts and Realizations of the Idea of Religious Toleration. Proceedings of the international interdisciplinary conference (Sofia, 2012)*, Dimitar DIMITROV, Veselina VACHKOVA (eds), Tangra, TanNakRa Publishing House, Sofia, 2014, p. 126.

17. În multe studii, ruinele acestui castru sunt localizate pe teritoriul satului Goleș, deși, conform împărțirii administrative actuale, ele aparțin de satul Kapitan Dimitrovo – a se vedea S. ТОРВАТОВ, *Укрепительната система...*, p. 310.

tru tema tratată este important, însă, faptul că una dintre fortificațiile Scythiei a primit numele acestui mucenic. Ea relevă cinstirea deosebită și popularitatea de care acesta s-a bucurat în perioada Antichității Târzii, atât în rândurile creștinilor de rând din Scythia, cât și în cele ale oficialităților locale și chiar a celor din capitala Imperiului. Trebuie evidențiat și faptul că Sanctus Cyrillus este singura fortificație menționată de Procopius de Caesarea la nord de Munții Balcani (*Haemus Mons*) care purta numele unui sfânt¹⁸. Aceasta în condițiile în care numărul martirilor din Moesia Secunda și Scythia este destul de mare¹⁹. În Scythia, Sf. Cyrillus pare a fi fost mucenicul cu popularitatea cea mai mare.

Opiniile cercetătorilor privind rangul episcopal al Sf. Mc. Cyrillus

Principala nelămurire legată de personalitatea Sf. Mc. Cyrillus privește rangul său bisericesc. În unele documente, el este menționat ca episcop. Însă, cel puțin la prima vedere, această informație intră în

18. În provinciile din sudul diocezei Thracia există trei cazuri similare. Este vorba de cetățile Sanctus Theodorus (PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV.11.20, p. 147³) și Sanctus Iulianus (PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV.11.20, p. 147⁶) din Haemimontus și Sanctus Traianus din Thracia (PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV.11.20, p. 146³³). Alte patru fortificații cu nume de sfinți apar în vestul Peninsulei Balcanice, în dioceza Macedonia. Două cetăți purtau numele Sanctus Sabinus, una în Epirus Nova (PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV.4.3, p. 116³⁵) și alta în Epirus Vetus (PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV.4.3, p. 118¹⁷), două purtau numele Sanctus Donatus, ambele în Epirus Vetus (PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV.4.3, p. 118²³⁻²⁶), și una Sanctus Stephanus, în Epirus Nova (PROCOPIUS CAESARIENSIS, *De Aedificiis*, IV.4.3, p. 117²⁵).

19. A se vedea G. ATANASOV, Ioto VALERIEV, Valeri YOTOV, „The crypt in the sanctuary of the Basilica no 3 at the ancient city of Zaldapa (province of Scythia)”, în: *Niš and Byzantium/Fifteen International Symposium, Niš, 3-5 June 2016: the collection of scientific works XV: The Days of St. Emperor Constantine and Helena*, M. RAKOCIJA (éd.), Niš, 2017, p. 132; A. MADGEARU, „Martyrs from the Danubian Limes During the Reign of Galerius”, în: *Proceedings of the International Scientific Conference History and Theology, Constanța (Romania), November 17-18, 2020*, Pr. I. HOLUBEANU (ed.), Ed. Universitară, Bucharest, 2021, p. 58. Autorii primului studiu au relevat și faptul că Scythia este provincia balcanică cu cele mai multe cripte *martyrion* de mari dimensiuni.

conflict cu situația organizării bisericesti din Scythia. Aici este atestat un singur episcop, cel de la Tomis, pentru întreaga provincie, până în prima jumătate a secolului al VI-lea²⁰. Ori, despre Cyrillus se știe că a pățit la Axiopolis, și nu la Tomis, tot acolo, în orașul de pe malul Dunării, fiind și mormântul său. Din acest motiv, rangul său episcopal a fost exclus sau privit cu mari rezerve de către cei mai mulți dintre cercetători.

În cele ce urmează, vor fi expuse opiniile cercetătorilor referitoare la această temă. Pe marginea lor se vor face unele scurte observații.

Primii cercetători care au atras atenția asupra posibilității ca Sf. Cyrillus să fi fost episcop au fost aghiografii Godfrey Henschen și Daniel Papebroch. În volumul al doilea al lunii mai al colecției *Acta Sanctorum* (= ASS), la ziua de 10 mai, aceștia au editat două paragrafe dedicate sfinților mucenici Cyrillus, Cendeus (Kyndaeas), Dionus, Acacius, Crispion și Zenon de la Axiopolis. La finalul primului paragraf, ei au precizat faptul că, într-un manuscris de la Monte Cassino, Sf. Cyrillus este menționat cu rangul de episcop: „*In MS. Casinensi dicitur S. Cyrillus Episcopus*”²¹.

De remarcat faptul că în manuscrisul de la Monte Cassino se precizează doar faptul că Cyrillus a fost episcop, fără a fi precizat, însă, numele scaunului său episcopal.

Cel dintâi cercetător care a susținut rangul episcopal al Sf. Mc. Cyrillus a fost Michael le Quien. În primul volum al lucrării *Oriens Christianus*²², el a făcut referire la martirizarea sfântului mucenic Cyrillus la Axiopolis, la 9 mai. În același timp, el a evidențiat faptul că în manuscrisul de la Monte Cassino, despre Cyrillus se afirmă că a fost episcop.

20. A se vedea Pr. Ionuț HOLUBEANU, *Organizarea bisericească în Scythia și Moesia Secunda în secolele IV-VII*, Ed. Basilica, București, 2018, pp. 24-28; Pr. I. HOLUBEANU, „A New Reading of the Data Concerning the Ecclesiastical Organization in the Roman Province of Scythia During the Sixth Century AD”, în: *Proceedings of the International Scientific Conference History and Theology...*, pp. 151-181; Pr. I. HOLUBEANU, „Noi interpretări privind evoluția organizării bisericesti pe teritoriul provinciei romane Scythia în secolul al VI-lea p.Chr.”, în: *Pontica*, 53 (2020), pp. 33-62.

21. Godfrey HENSCHEN, Daniel PAPEBROCH (eds), *Acta Sanctorum Maii*, t. II, Anvers, 1680, p. 557.

22. Michael LE QUIEN, *Oriens christianus*, vol. 1, Ex typographia regia, Paris, 1740, col. 1231-1232.

Le Quien a făcut trimitere la informația din *ASS Maii*, expusă mai sus. Pe temeiul acestor două informații – pătımirea la Axiopolis și rangul episcopal –, istoricul francez a conchis că în cetatea Axiopolis a existat o episcopie, în fruntea căreia a păstorit Cyrillus.

În anul 1903, Raymund Netzhammer a publicat lucrarea *Das altchristliche Tomi: eine kirchengeschichtliche Studie*. În aceasta²³, el a respins posibilitatea ca Sf. Mc. Cyrillus să fi fost episcop. Arhiepiscopul romano-catolic a invocat în sprijinul opiniei sale două argumente: 1. În Scythia exista la acea dată un singur ierarh, cel de la Tomis; 2. Singurul document în care acest mucenic este menționat cu acest rang este manuscrisul de la Monte Cassino. În celelalte martyrologii, el nu este înregistrat cu un astfel de rang.

Ulterior, în 1918, publicând *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, R. Netzhammer a menționat numele Sf. Cyrillus în două paragrafe. El nu a mai făcut, însă, nicio referire la posibilul său rang episcopal²⁴. De aici se poate deduce că prelatul romano-catolic și-a păstrat punctul de vedere exprimat în 1903.

După cum se poate observa, R. Netzhammer a plecat de la opinia lui M. Le Quien, potrivit căreia, în cazul în care ar fi fost episcop, Cyrilus și-ar fi avut reședința la Axiopolis.

Și Carol Auner s-a referit la problema rangului bisericesc al Sf. Mc. Cyrillus în două studii: „Martirii dobrogeni“ și „Dobrogea“. În primul dintre acestea, publicat în anul 1912, comentând informațiile expuse în *Martyr.Hieron.* (la 9 și 10 mai) și în *Brev.Syr.* (la 12 mai), el a amintit informația privitoare la rangul episcopal al Sf. Cyrillus din manuscrisul de la Monte Cassino. El a considerat-o urmarea unei greșeli. În sprijinul afirmației sale, C. Auner a invocat argumentul lui R. Netzhammer referitor la jurisdicția ierarhului tomitan peste întreg teritoriul provinciei romane Scythia²⁵.

În acest studiu, C. Auner nu a pomenit în mod expres eventualul scaun episcopal al lui Cyrillus. Însă, din faptul că a urmat argumentul

23. R. NETZHAMMER, *Das altchristliche Tomi...*, p. 17.

24. R. NETZHAMMER, *Antichitățile creștine...*, pp. 110-111 [*Die christlichen Altertümer...*, pp. 122-124].

25. C. AUNER, „Martirii dobrogeni“, în: *Revista Catholică*, 1 (1912), p. 289.

invocat de R. Netzhammer referitor la organizarea bisericească atipică din Scythia, se poate deduce că el considera că singurul centru urban în care Sf. Cyrillus și-ar fi putut avea reședința era Axiopolisul.

C. Auner a respins rangul episcopal al lui Cyrillus și în articolul „Dobrogea“, publicat în anul 1920 în *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*. De data aceasta, el a susținut, în plus, că manuscrisul de la Monte Cassino îl atestă pe Sf. Cyrillus ca episcop de Axiopolis. Deși nu are nicio trimitere bibliografică, se poate deduce că el s-a întemeiat pe concluzia lui M. Le Quien. După ce a respins această posibilitate, pe temeiul argumentului privitor la jurisdicția extinsă a episcopului de Tomis, C. Auner a încercat să găsească și o explicație a acestei erori. Din punctul său de vedere, ea ar fi urmarea unui anacronism. Mai precis, Axiopolisul a devenit centru episcopal sub împăratul Iustinian I. Unul dintre copiiști, cunoscând statutul de centru episcopal al acestei cetăți, i-a atribuit Sf. Cyrillus rangul de episcop²⁶.

Jaques Zeiller a făcut o analiză critică a concluziilor lui M. Le Quien. Din expunerea sa, reiese că el nu a avut acces la documentul de la Monte Cassino și chiar nu știa cu precizie despre ce fel de document este vorba. Zeiller a considerat că acesta ar putea fi calendarul de la Monte Cassino, menționat de G. De Rossi și L. Duchesne în studiul lor introductiv la *Martyr.Hieron.* În opinia lui J. Zeiller, postularea existenței unei episcopii la Axiopolis doar pe temeiul unei singure informații, menționate într-un document târziu, precum cel descris de G. De Rossi și L. Duchesne, nu poate fi admisă. Aceasta mai ales în condițiile în care informația este contrazisă de particularitatea organizării bisericești din Scythia²⁷.

În studiul lor, G. De Rossi și L. Duchesne, făcând referire la vechile calendare redactate pe temeiul informațiilor expuse în *Martyr.Hieron.*, au menționat, într-adevăr, un codex (Vat. Ott. Lat. 3) copiat în secolele XII-XIII. El cuprindea un scurt martirologiu redactat sub forma unui calendar, pentru uzul mănăstirii de la Monte Cassino. Informațiile expuse în cuprinsul acestui document proveneau atât din *Martyr.Hieron.*, cât

26. C. AUNER, „Dobrogea“, col. 1240.

27. Jaques ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Ed. de Boccard, Paris, 1918, p. 171.

și din martyrologiile istorice occidentale²⁸. În ediția lor a *Martyr.Hieron.*, G. De Rossi și L. Duchesne nu au menționat, însă, nicio informație din calendarul de la Monte Cassino la ziua de 10 mai. Se poate admite, însă, că acesta a fost documentul de unde G. Henschen și D. Papebroch au cules informația privitoare la rangul episcopal al Sf. Cyrillus.

Sf. Cyrillus de la Axiopolis este menționat și în lucrările renumitului aghiograf iezuit Hippolyte Delehaye. În cele mai vechi dintre acestea – „*Saints de Thrace et de Mésie*“ și *Les origines du culte des martyrs* (prima ediție) –, el nu a amintit nimic despre posibilitatea ca acest mucenic să fi fost episcop. În plus, în cea de-a doua lucrare, referindu-se pe scurt la informațiile expuse în paragraful de la 9 iulie din *Martyr.Hieron.*, în care apare notița *in Thomis ... Cyrilli episcopi igni traditi (a se vedea și mai jos)*, el a susținut că acesta este episcopul mucenic de Gortyna, din insula Creta²⁹.

Ulterior, în 1923, H. Delehaye a publicat *Les martyrs d'Égypte*. În aceasta, el a expus o analiză mai detaliată a informațiilor aghiografice despre Sf. Mc. Cyrillus prăznuit la 9 iulie. Scopul lui Delehaye a fost lămurirea informațiilor aghiografice contradictorii privitoare la acest mucenic. Aghiograful belgian s-a bazat exclusiv pe informațiile expuse în *Martyr.Hieron.*, în *Brev.Syr.*, în vechile synaxare și în *Pătimirile grecești și latine* în care era expusă martirizarea unor episcopi care au purtat numele de Cyrillus. În urma acestei analize, H. Delehaye a ajuns la următoarele concluzii: 1. Există doi episcopi martiri care au purtat numele Cyrillus; 2. Unul dintre aceștia este Cyrillus de Gortyna. El este menționat în vechile sinaxare la 5 septembrie și 14 iunie, dar nu și la 9 iulie. Informații mai detaliate despre el sunt expuse într-o *Pătimire* păstrată în limba greacă; 3. Episcopul Cyrillus menționat în *Martyr.Hieron.* la 9 iulie este diferit de cel de Gortyna. El a păstorit în fruntea unei episcopii din Moesia. Trebuie precizat că prin Moesia, H. Delehaye înțelegea Moesia Inferior, care includea teritoriul viitoarelor provincii Moesia Secunda și Scythia, organizate în urma reformei administrative a lui Dioclețian; 4. Cyrillus din Moesia este menționat

28. G. B. DE ROSSI, L. DUCHESNE, „Prolegomena“, în: *Acta Sanctorum Novembris*, vol. II/1, p. [XXXIX].

29. H. DELEHAYE, *Les origines...*, 1912, p. 261.

în *Brev.Syr.* la 12 mai, la Axiopolis, alături de alți șase martiri, și în mai multe locuri din *Martyr.Hieron.*, fie singur, precum la 26 aprilie³⁰, tot la Axiopolis, fie alături de alți mucenici; 5. Informații despre Cyrillus din Moesia se găsesc într-o *Pătimire* păstrată în limba latină. Datele expuse în aceasta sunt total diferite de cele expuse în *Pătimirea* greacă a lui Cyrillus de Gortyna; 6. În mod eronat, în *Pătimirea* latină, Sf. Cyrillus de Moesia (Scythia) este atribuit Egiptului; 7. Întrucât în nota despre Sf. Cyrillus de la 9 iulie din *Martyr.Hieron.* nu era menționat scaunul său episcopal, unii dintre sinaxariști l-au confundat cu ierarhul omonim de Gortyna. Această confuzie a generat introducerea la 9 iulie, în versiunile mai noi ale sinaxarelor, a unui nou paragraf dedicat Sf. Cyrillus de Gortyna. În acesta sunt expuse, însă, informații culese din *Pătimirea* latină a Sf. Cyrillus din Moesia (Scythia)³¹.

Aceste concluzii au fost expuse de H. Delehaye și în lucrările sale ulterioare: „*Commentarius perpetuus in Martyrologium Hieronymianum*”³², *Les origines du culte des martyrs* (ediția a II-a)³³ și *Martyrologium Romanum, ad formam editionis typicae scholiis historicis instructum*³⁴. Aghiograful iezuit nu a precizat în niciunul dintre studiile sale, în mod clar, care a fost scaunul episcopal al lui Cyrillus. Însă, din faptul că, într-unele dintre ele, el a considerat Tomisul drept loc al martirizării sale³⁵, se poate deduce că el l-a socotit episcop al acestei metropole.

30. În realitate, după cum se va vedea și mai jos, la 26 aprilie Cyrillus este menționat în *Martyr.Hieron.* alături de Kyndaeas. În studiile următoare, H. Delehaye a corectat această afirmație.

31. H. DELEHAYE, *Les martyrs d'Égypte*, Bureau de la Société des Bollandistes, Bruxelles, 1923, pp. 61-62.

32. H. DELEHAYE, „*Commentarius perpetuus in Martyrologium Hieronymianum*”, VII id. Mai./Mart. 9, n. 1; VII id. Iul./Iul. 9, n. 5, în: *Acta Sanctorum Novembris*, vol. II/2, Socii Bollandiani, Bruxelles, 1931, <https://www.heiligenlexikon.de/ActaSanctorum/November_II2.html>, 19 ianuarie 2022.

33. H. DELEHAYE, *Les origines...*, ²1933, p. 226.

34. H. DELEHAYE, Paul PEETERS, Maurice COENS, Baudouin DE GAIFFIER, Paul GROSJEAN, François HALKIN, *Martyrologium Romanum, ad formam editionis typicae scholiis historicis instructum*, VII id. Iul./Iul. 9, n. 2, în: *Propylaeum ad Acta sanctorum Decembris*, Bruxelles 1940, <https://www.heiligenlexikon.de/ActaSanctorum/Propylaeum_Dezember.html>, 19 ianuarie 2022.

35. H. DELEHAYE, „*Commentarius perpetuus...*”, VII id. Mai./Mart. 9, n. 1. În alte lucrări, H. Delehaye a susținut existența mormântului Sf. Cyrillus la Axiopolis, fapt

În perioada postbelică, mai mulți cercetători au abordat în studiile lor problema rangului episcopal al Sf. Mc. Cyrillus. Cei mai mulți dintre ei au plecat de la premiza că scaunul său episcopal nu ar fi putut fi decât la Axiopolis³⁶. Pe temeiul faptului că rangul episcopal al lui Cyrillus nu este menționat decât în manuscrisul de la Monte Cassino și pe cel al organizării bisericești atipice din Scythia (un singur episcop, cel de la Tomis, pentru întreaga provincie), cei mai mulți dintre ei au respins această posibilitate³⁷.

Doar Emilian Popescu, Ion Barnea și pr. Emil Dumea au exprimat opinii diferite. Cel dintâi³⁸, într-unele dintre studiile sale mai noi, a admis posibilitatea ca Sf. Mc. Cyrillus să fi fost episcop la Axiopolis. El nu a adus, însă, niciun argument în sprijinul acestei afirmații. I. Barnea³⁹ a admis posibilitatea rangului episcopal al lui Cyrillus, fără să precizeze,

care ar presupune martirizarea sa acolo – a se vedea H. DELEHAYE, „Saints de Thrace...”, p. 259; H. DELEHAYE, *Les origines...*, 1912, pp. 287-288; H. DELEHAYE, *Les origines...*, 1933, pp. 250-251. Ulterior, aghiograful belgian a admis posibilitatea martirizării lui Cyrillus atât la Tomis, cât și la Axiopolis – a se vedea H. DELEHAYE et al., *Martyrologium Romanum...*, VII id. Iul./Iul. 9, n. 2.

36. A se vedea I. BARNEA, „O inscripție creștină...”, p. 220; Pr. I. RĂMUREANU, „Sfinți și martiri...”, pp. 995-996; E. POPESCU, *Inscripțiile...*, p. 205; I. BARNEA, *Les monuments paléochrétiens...*, nr. 71, p. 102; V. LUNGU, *Creștinismul...*, p. 34, n. 46; V. LUNGU, „The Christian Scythia”, p. 203, n. 253; N. ZUGRAVU, „Studiu introductiv...”, pp. 80-81.

37. I. BARNEA, „O inscripție creștină...”, pp. 220, 225; Pr. I. RĂMUREANU, „Sfinți și martiri...”, p. 995; E. POPESCU, *Inscripțiile...*, p. 205; E. POPESCU, „Martiri și sfinți... (II)”, p. 67; Pr. Ene BRANIȘTE, „Martiri și sfinți...”, p. 44; N. ZUGRAVU, *Geneza...*, p. 216; V. LUNGU, *Creștinismul...*, p. 34, n. 46; V. LUNGU, „The Christian Scythia”, p. 203, n. 253; A. MADGEARU, „The Persecution of Galerius...”, p. 126; N. ZUGRAVU, „Studiu introductiv...”, pp. 80-81. În acest din urmă studiu, N. Zugravu a avut în vedere posibilitatea ca titlul episcopal să-i fi fost atribuit Sf. Mc. Cyrillus prin contaminare cu vreun episcop martir omonim. În același timp, el a semnalat faptul că presupusul episcopat al lui Cyrillus se suprapune celui al lui Evangelicus de Tomis, care este atestat în *Pătımirea Sf. Mc. Epictet și Astion* ca singur episcop al provinciei Scythia.

38. E. POPESCU, „Ierarhia ecleziastică pe teritoriul României. Creșterea și structura ei până în secolul al VII-lea”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 108 (1990), 1-2, p. 163; E. POPESCU, „La hiérarchie ecclésiastique sur le territoire de la Roumanie. Sa structure et son évolution jusqu'au VIIe siècle”, în: E. POPESCU, *Christianitas daco-romana*, Ed. Academiei Române, București, 1994, p. 215; E. POPESCU, „Creștinismul în Dobrogea antică...”, p. 98.

39. I. BARNEA, «Sfinții martiri „Dasius“...», p. 149.

însă, numele scaunului său episcopal. La rândul său, pr. Emil Dumea⁴⁰, acceptând concluzia lui H. Delehay, a admis rangul episcopal al lui Cyrillus.

Sf. Mc. Cyrillus în Breviarium syriacum și Martyrologium Hieronymianum

Numele Sf. Mc. Cyrillus este menționat atât în *Brev.syr.*, cât și în *Martyr.Hieron.* Izvorul original al acestor documente aghiografice l-a constituit un martirologiu redactat la Nicomedia în a doua jumătate a secolului al IV-lea, după persecuția lui Iulian Apostatul (361-363)⁴¹. În literatura de specialitate, acest document este cunoscut sub numele de *Martirologiul oriental*.

Martirologiul oriental, astăzi pierdut, a fost redactat pe temeiul informațiilor aghiografice expuse în lucrările lui Eusebiu de Cezareea († 339/340), în calendarele bisericești răsăritene de la acea vreme și în tradițiile despre martiri, care erau încă proaspete și circulau în mediile creștine⁴². Numeroasele informații despre martirii din Scythia păstrate în *Brev.syr.* și *Martyr.Hieron.* dovedesc faptul că autorul *Martirologiului oriental* s-a folosit și de o copie a martirologiului tomitan. Acesta avea un caracter general, în el fiind expuse atât informații despre martirii de la Tomis, cât și despre cei din restul provinciei.

Brev.syr. a fost redactat în Siria, înainte de noiembrie 411. El este o traducere în limba siriană, abreviată, a *Martirologiului oriental*. Doar la finalul său, a fost adăugată o listă cu mucenicii persani, care lipsea în

40. Pr. E. DUMEA, *Creștinismul antic...*, pp. 31-32. Pr. E. Dumea a corectat, însă, greșeala lui H. Delehay în privința locului martirizării Sf. Cyrillus, anume, la Axio-polis, iar nu la Tomis.

41. Redactarea *Martirologiului de la Nicomedia (Martirologiul oriental)* după persecuția lui Iulian Apostatul este dovedită de menționarea în cuprinsul său a Sfinților Mucenici Zotikos, Attalos, Kamasis și Philippos de la Niculițel și a Sfântului Mucenic Emilian de la Durostorum, martirizați în timpul acestei persecuții.

42. Despre *Martirologiul oriental*, a se vedea L. DUCHESNE, „Les sources du Martyrologe hiéronymien“, în: *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 5 (1885), pp. 121-137; H. LECLERCQ, *Martyrologe*, în: „Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie“, F. CABROL, H. LECLERCQ (eds), vol. 10/2, Librairie Letouzey et Ané, Paris, 1932, col. 2530, 2563 și urm.

documentul de la Nicomedia⁴³. Valoarea deosebită a acestui document constă în faptul că, în cuprinsul său, informațiile preluate din *Martirologiul orientat*, deși abreviate, s-au păstrat într-o formă apropiată de cea a izvorului lor. Lipsesc, însă, ultimele zile ale lunii iunie și începutul lunii iulie⁴⁴. De asemenea, notele câtorva zile s-au păstrat într-o formă trunchiată.

Spre jumătatea secolului al V-lea, *Martirologiul orientat* a fost tradus și în limba latină, de către un cleric din nordul Italiei. Tot atunci, traducerea a fost îmbogățită cu informații despre mucenicii și sfinții pomeniți în documentele occidentale – calendarul oficial al Bisericii Romane, un martirologiu african, informații aghiografice din Italia meridională și de nord și, rareori, din restul provinciilor occidentale. Se crede că acest compilator este cel care a pus martirologiul rezultat în urma muncii sale pe seama Fer. Ieronim. De aici documentul a primit numele de *Martyrologium Hieronymianum* (*Martirologiul lui Ieronim*)⁴⁵.

La sfârșitul secolului al VI-lea, *Martyr.Hieron.* a fost completat la Auxerre cu numele a numeroși sfinți din Galia. Prelucrarea astfel rezultată a stat la baza tuturor manuscriselor păstrate ale acestui document⁴⁶. Din păcate, în toate acestea, textul original al *Martyr.Hieron.* este afectat de numeroase trunchieri ale notelor, deformări și depla-

43. A se vedea L. DUCHESNE, „Les sources...”, pp. 121-127; H. LECLERCQ, „Martyrologe”, col. 2563-2567; Oliver P. NICHOLSON, „Martyrology of 411, Syriac”, in: *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, vol. 2, Oliver P. NICHOLSON (ed.), Oxford University Press, Oxford, 2018, p. 976.

44. Două ipoteze au fost avansate de cercetători pentru explicarea acestei omisiuni. Potrivit uneia, în manuscrisul *Martirologiului orientat* de care traducătorul sirian s-a folosit, lipsea fila care cuprindea notele acelor zile. Potrivit celei de a doua ipoteze, din neglijență, traducătorul a dat două pagini deodată. În textul tradus de el, iunie începe cu sărbătorile acestei luni, iar de la ziua a șasea continuă cu sărbătorile lunii iulie. Urma, imediat, luna august. Luna iulie, neavând titlu, părea că lipsește cu totul din traducere. Ulterior, un alt sirian, care a copiat traducerea, sesizând „absența” lunii iulie, a introdus titlul ei și a trecut în dreptul acesteia trei zile de pomenire – a se vedea H. LECLERCQ, „Martyrologe”, col. 2563-2564.

45. L. DUCHESNE, „A propos du Martyrologe Hiéronymien”, în: *Analecta Bollandiana*, 17 (1898), pp. 426, 429-430; H. LECLERCQ, „Martyrologe”, col. 2530, 2591, 2594, 2596.

46. L. DUCHESNE, „A propos du...”, pp. 426, 429-430, 437-446; H. LECLERCQ, „Martyrologe”, col. 2530.

sări de nume, confuzii și repetiții care au generat mari probleme de interpretare⁴⁷.

În cele ce urmează, vor fi expuse informațiile privitoare la Sf. Mc. Cyrillus de Axiopolis păstrate în *Brev.syr.* și *Martyr.Hieron.* De asemenea, vor fi expuse opiniile cele mai importante ale cercetătorilor privitoare la aceste date și vor fi făcute scurte comentarii.

Locurile în care este menționat numele Sf. Cyrillus în *Brev.syr.* și *Martyr.Hieron.* sunt următoarele:

<i>Breviarium syriacum</i>	<i>Martyrologium Hieronymianum</i>
10 martie	8 martie
	9 martie
	11 martie
-	26 aprilie
12 mai	9 mai
	10 mai
-	9 iulie
-	1 august

După cum se poate observa, numele Sf. Cyrillus de la Axiopolis este menționat în *Brev.syr.* în două locuri: la 10 martie și 12 mai. Având în vedere acuratețea informațiilor păstrate în acest document, se poate aprecia că tot în aceste zile era menționat mucenicul de la Axiopolis și în *Martirologiul oriental*. Primei date, 10 martie, îi corespund trei mențiuni în *Martyr.Hieron.*: la 8, 9 și 11 martie. De aici se poate deduce

⁴⁷. A se vedea, în acest sens, opinia lui J. B. DE ROSSI, „Le Martyrologe Hiéronymien”, în: *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, V (1885), p. 117, preluată și de H. LECLERCQ, „Martyrologe”, col. 2532.

că, în urma greșelilor compilor și ale copiștilor, informația expusă în *Martirologiul oriental* la 10 martie a migrat spre aceste trei zile vecine. După cum se va vedea mai jos, ea a suferit alterări și în privința conținutului.

Paragraful de la 26 aprilie din *Martyr.Hieron.* nu are corespondent în *Brev.syr.* H. Delehay a suspectat că menționarea aici a mucenicilor de la Axiopolis, printre care și a Sf. Cyrillus, este urmarea unei greșeli de copist (*a se vedea mai jos*).

Cea de-a doua mențiune a Sf. Cyrillus din *Brev.syr.* apare la 12 mai. Ea are corespondent în *Martyr.Hieron.* în zilele de 9 și 10 mai. Și în acest caz, este vorba de migrarea informației către două zile din apropierea celei originale, în urma greșelilor compilor și ale copiștilor.

În fine, numele Sf. Mc. Cyrillus de la Axiopolis mai este menționat în *Martyr.Hieron.* la 9 iulie și 1 august. Nici acestea nu au corespondent în textul păstrat al *Brev.syr.*

10 martie (*Brev.syr.*) – 8, 9, 11 martie (*Martyr.Hieron.*)

Mențiunea din *Brev.syr.* de la 10 martie are următorul conținut: καὶ ἰ' τοῦ Ἀδάρ. - Κύριλλος καὶ Κίνδος.⁴⁸ (și în ziua a 10-a a lui Adar [sc. martie] – Cyrillus și Kindus).

După cum se poate observa, Cyrillus este menționat aici împreună cu un alt mucenic de la Axiopolis, Kyndaeas. Realitatea existenței celor doi mucenici este confirmată de textul inscripției de pe lespeda de calcar descoperită la Axiopolis (*a se vedea mai sus*).

În notă nu este precizat locul în care cei doi mucenici erau prăznuiți. El trebuie să fi fost menționat în *Martirologiul oriental*, dar a fost omis de cel care a redactat *Brev.syr.*

În patru dintre cele mai bine păstrate manuscrise ale *Martyr.Hieron.*, nota de la 8 martie apare astfel:

(*Codex Bernensis*) UIII . ID MAR· / NICOMEDIA / **Quirilli epi.**⁴⁹ / ET capitulini. / IN AFRICA. / Rogati . Felicis. / IT . Rogati . Beromię. / Eremitis . Felicitatis. / Orbani . ET **cerilli epi.** / Siluani . Manili.

48. G. B. DE ROSSI, L. DUCHESNE (eds), *Breviarium syriacum*, în: *Acta Sanctorum Novembris*, vol. II/1, Socii Bollandiani, Bruxelles, 1894, p. [LIV] (în continuare se va cita *Brev.syr.*).

49. Toate sublinierile din textele culese din *Martyr.Hieron.* ne aparțin.

(Codex Epternacensis) VIII idus m nicom **quirilli epi** et capitolini in aff rogati felicis It rogati beroniae aereniae felicitatis orfani et **cyrilli** silvani **epi**.

(Breviarium Richenoviense) In nicomedia . natale **quiril l li . epi** . et capitulini . In affrica . rogatae . felicis l item rogate . iocundi . beromiae : orbani . siluani.

(Codex Wissenburgensis) VIII IDUS MAR· / In Nicomedia **quintili epi** et capitu / lini In africa rogati felicis Ite rogati berome acrem//// feli / //// orbani **cyrilli epi** //// / et manili⁵⁰

Atât G. De Rossi și L. Duchesne⁵¹, cât și H. Delehay și colaboratorii săi⁵² au susținut că numele Quirillus/Quintillus și Cerillus/Cyrillus se referă la aceeași persoană, pe care au identificat-o cu mucenicul de la Axiopolis. Totodată, ei au admis și rangul episcopal al acestuia, precizat, în acest loc, în toate cele patru manuscrise folosite la editarea *Martyr.Hieron.* Menționarea Sf. Mc. Cyrillus de la Axiopolis la 8 martie este acceptată și de N. Dănilă⁵³, N. Zugravu⁵⁴, P. Năsturel⁵⁵ și A. Madgearu⁵⁶.

De remarcat, în cazul *Cod.Eptern.*, apariția procesului de deplasare a termenului *episcopus* în interiorul notei. El indica rangul bisericesc al lui Cyrillus. Acest fapt este evident în celelalte trei manuscrise și chiar în *Eptern.*, în prima mențiune a lui Cyrillus (*quirilli epi*). În a doua mențiune din acest manuscris, ca urmare a unei greșeli de copist, rangul episcopal a fost atribuit lui Silvanus (*Silvani epi*). După cum se va vedea mai jos, deplasarea termenului care indica rangul episcopal al lui Cyrillus există și în nota de la 11 martie.

50. Giovanni Battista DE ROSSI, Louis DUCHESNE (eds), *Martyrologium Hieronymianum*, în: *Acta Sanctorum Novembris*, vol. II/1, Socii Bollandiani, Bruxelles, 1894, p. [30] (în continuare se va cita *Martyr.Hieron.*).

51. G. B. DE ROSSI, L. DUCHESNE, „Prolegomena”, p. [LIV].

52. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VIII id. Mart./Mart. 8, n. 1-2 și 17; H. DELEHAYE et al., *Martyrologium Romanum...*, VIII id. Mart./Mart. 8, n. 2 și 5.

53. Pr. N. DĂNILĂ, *Martyrologium...*, p. 21.

54. N. ZUGRAVU, „Studiu introductiv...”, p. 81, n. 510. În *Geneza...*, p. 223, n. 93, N. Zugravu susține, în mod greșit, menționarea Sf. Chindeas, în *Martyr.Hieron.*, și la 8 martie.

55. P. Ș. NĂSTUREL, „Inscripția mucenicilor...”, p. 27.

56. A. MADGEARU, „The Persecution of Galerius...”, p. 125.

În ceea ce privește locul prăznuirii sale, H. Delehayé l-a identificat, cu unele rezerve, cu cetatea Beroe (Augusta Traiana) din Thracia. Pe temeiul informațiilor expuse în această notă și în cea a zilei precedente (7 martie), în care apare numele provinciei Thracia, el a reconstituit mențiunea privitoare la Sf. Cyrillus în forma: *Beroeae in Thracia Cyrilli episcopi*⁵⁷. Alți cercetători⁵⁸, plecând de la textul actual al notei, au propus orașul Nicomedia ca loc de cinstire al acestuia. În fine, unii⁵⁹ au considerat că atribuirea sfinților Cyrillus, Kyndaeas și Dasius (Tasius) Nicomediei este rezultatul unei greșeli.

În paragraful notei următoare (9 martie), numele sfântului Cyrilus este menționat alături de cel al lui Kyndaeas (*Cede.Cesis/Cedecesis/Cendei*):

(Cod. Bern.) UII. ID MAR· / IN ARMINIA. / Minore. / Natł sci Sebastiani / et militū numero . LX. / quorū gesta habent / IN AFRICA . Iuliani / ET sici . **Cyrilli** . / Felicis . PHilippi. / **Cede . Cesis . Cendei** . / Mariani . Rogati. / Concessi.

(Cod. Eptern.) VII id m In armen sebastia militū XL item iuliani et sici in aff | **cyrilli** felicis philippi **cedecesis cendei** mariani rogati concessi.

(Rich.) In armenia minore . natale | militum XL. In africa . iuliani . et sici . **cirilli** . | philippi . mariniani . rogati . concessi.

(Cod. Wissenb.) VII IDUS MAR· / In arminia minore sabastiani / et milia XL quorum gesta habentur / iuliani et sici **cy rilli** In afreca / felicis philippi **cedecesis cendei** / mariani rogati et concessi⁶⁰

Pomenirea laolaltă a celor doi mucenici concordă cu informațiile expuse în *Brev.syr.* la 10 martie. Există, însă, și în cazul acesteia, alterări evidente. Numele celor doi mucenici nu mai sunt pomenite unul după altul, precum în nota originală. În plus, cel al lui Kyndaeas a fost

57. H. DELEHAYÉ, „Commentarius perpetuus...”, VIII id. Mart./Mart. 8; VII id. Mai./Mai. 9, n. 1. A se vedea și H. DELEHAYÉ et al., *Martyrologium Romanum...*, VIII id. Mart./Mart. 8, n. 2 și 5.

58. Pr. E. BRANIȘTE, „Martiri și sfinți...”, p. 41; G. ATANASOV, „De nouveau...”, pp. 405-406; G. ATANASOV, „Le martyrium, la basilique...”, pp. 218-219; G. ATANASOV, *Християнският Дуросторум...*, pp. 64-65. În studiile sale, G. Atanasov a pus cinstirea la Nicomedia a sfinților Cyrillus și Kyndaeas de la Axiopolis pe seama oferirii unor părțicele din moaștele lor unei biserici de acolo.

59. Pr. N. DĂNILĂ, *Martyrologium...*, p. 22.

60. *Martyr.Hieron.*, p. [30].

dublat în trei dintre manuscrise. În *Rich.* el a dispărut cu totul. În ceea ce privește rangul episcopal al lui Cyrillus, el nu este menționat în niciun loc.

Atribuirea celor doi mucenici Africii este, fără îndoială, urmarea unei greșeli de copist. De altfel, niciunul dintre cercetătorii care au făcut referire la acest paragraf nu a admis această atribuire⁶¹.

H. Delehay a reconstituit informațiile păstrate în această notă în forma: *Sebastia in Armenia Minore militum XL quorum gesta habentur. Iuli et Isici. Cendei Cyrilli*⁶².

Nota de la 11 martie are următorul conținut:

(Cod. Bern.) U. ID· MAR· / CARTAGINE :: / ERaclii Zosimi. / ALEXANDRIA. / Gagi. Philomi **epi.** / Candedi. Ualeri. / **Quirilli.** Petruni. Marciani. Sici. / Piperionis. / ET aliorum XU. / Rogati. ET **Cendei.** / NICOMEDIA. / Eunusci. Gorgoni. / ET uigilia sci grego / rii pa pe ::

(Cod. Eptern.) V id m kart eracli zosimi alaxandri gai pilomi **epi** candidi valeri | **quirilli** petruni marciani sicipi perionis et alior XII rogati | **cendei** nicom eunuchi gorgoni firmi agapiti.

(Rich.) In ciuitate nicea . natale gor | gonii . et firmi . Cartagine. zosimi . alexandria . | gagi . philomi **epi** . candidi . ualerii . **quirilli**.

(Cod. Wissenb.) V IDUS MAR· / IN cartagine zosimi alexandri / philomi **epi** candedi ualeri **quirilli** / petruni gagi marciani syci piperonis. / et aliorum XU rogati et **cendei** In / nicomedia eunuchi et gurgoni⁶³.

În cuprinsul notei se regălesc, din nou, numele ambilor mucenici de la Axiopolis. Nici de această dată ele nu sunt menționate, însă, consecutiv. Numele lui Kyndaeas nu mai este dublat, iar în *Rich.* lipsește.

În cazul acestei note, importantă pentru tema tratată este observația lui H. Delehay referitoare la rangul episcopal atribuit lui Philoromus (*Philomi epi/pilomi epi*). Cercetătorul belgian l-a identificat pe acest mucenic, precum și pe alții din această notă, cu unul dintre cei 40 de soldați martirizați în Sebasta Armeniei. Pe temeiul acestui fapt,

61. H. Delehay a respins în mod categoric atribuirea martirilor Cyrillus și Kyndaeas Africii – a se vedea H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Mart./Mart. 9, n. 15.

62. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Mart./Mart. 9, n. 1, 11 și 16.

63. *Martyr.Hieron.*, p. [31].

el a respins posibilitatea ca Philoromus să fi fost episcop. El a apreciat că termenul *episcopus* (*epî*) însoțea numele lui Cyrillus, identificat cu mucenicul de la Axiopolis⁶⁴. Ar fi vorba, așadar, de deplasarea acestui termen în interiorul notei, în timpul proceselor repetate de copiere și prelucrare a textului aghiografic, și atribuirea lui, în mod greșit, unui alt mucenic.

În ceea ce privește locul prăznuirii sfinților Cyrillus și Kyndaeas, G. De Rossi și L. Duchesne⁶⁵ au indicat Nicomedia. În schimb, H. Delehay⁶⁶ a considerat că numele acestuia nu este menționat în textul păstrat al notei.

Pe temeiul celor de mai sus se poate aprecia, așadar, că ziua pomenirii mucenicilor Cyrillus și Kyndaeas era, cel mai probabil, 10 martie. Informația oferită, în acest sens, de *Brev.syr.*, poate fi socotită demnă de încredere. Din ea au derivat paragrafele de la 8, 9 și 11 martie din *Martyr.Hieron.* În fiecare dintre acestea din urmă informația originală culeasă din *Martirologiul oriental* este expusă într-o formă alterată. La 8 martie este menționat doar numele lui Cyrillus, dar este precizat rangul său episcopal. La 9 martie, rangul său episcopal este omis, dar numele său este menționat alături de cel al lui Kyndaeas. În fine, la 11 martie, el este menționat din nou alături de Kyndaeas, iar rangul său episcopal este atribuit unui alt mucenic.

Referitor la locul pomenirii lor la 10 martie, el este greu de stabilit. După cum s-a putut observa, în *Brev.syr.* el este omis. În plus, informațiile din *Martyr.Hieron.* nu sunt deloc clare. La 8 martie, Cyrillus este atribuit Nicomediei. În același paragraf, însă, este menționat și orașul Beroe, dar într-o formă deformată și având aspectul unui nume de mucenic (*Beromię/beroniae/beromiae/berome*). La 9 martie, cei doi mucenici sunt atribuiți Africii. În paragraful de la 11 martie, apare din nou numele Nicomediei.

Fie că este vorba de Nicomedia, fie de Beroe, această mențiune relevă cinstirea de care acești mucenici se bucurau și dincolo de granițele provinciei romane Scythia.

64. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, V id. Mart./Mart. 11, n. 7.

65. G. B. DE ROSSI, L. DUCHESNE, observații pe marginea *Brev.syr.* în: „Prolegomena”, p. [LIV].

66. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Mai./Mai. 9, n. 1.

În ceea ce privește rangul episcopal al lui Cyrillus, informațiile expuse în notele de la 8 și 11 martie din *Martyr.Hieron.* constituie un nou argument documentar în favoarea acestei posibilități. Prezența termenului *episcopus* în asociere (directă și, respectiv, indirectă) cu numele mucenicului de la Axiopolis în ambele note pledează în favoarea existenței acestuia și în nota originală din *Martyr.Hieron.*, din care ele au derivat. Aceasta relevă, implicit, existența acestui termen și în *Martirologiul oriental*, folosit ca izvor la redactarea *Martyr.Hieron.* Omiterea rangului episcopal a lui Cyrillus în *Brev.syr.* în nota de la 10 martie poate fi pusă, în acest caz, pe seama formei extrem de sumare în care autorul acestui document a redat informațiile expuse în *Martirologiul oriental*. De altfel, acest aspect este relevat și de omiterea numelui locului în care Cyrillus și Kyndaeas erau sărbătoriți la 10 martie.

Trebuie precizat și faptul că în *Brev.Syr.* există alte patru note în care nu este precizat rangul episcopal al unora dintre mucenici. Astfel, la 26 martie se precizează: Ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θράκης ἐκ τῶν ἀρχαίων μαρτύρων Μαρκιανός (În Heracleea Thraciei, <pomenirea> lui Marcianus, <care este> dintre vechii martiri). În corespondentul acestei note din *Martyr.Hieron.*, la 26 martie, rangul episcopal al mucenicului este menționat: *In Thracia...in Heraclea Marciani episcopi*⁶⁷. La 24 aprilie, în *Brev.syr.*, se precizează: ... Ἄνθιμος καὶ ἕτεροι [μάρτυρες] πέντε (<pomenirea> lui Anthimus și a altor cinci <martiri>). În *Martyr.Hieron.*, la 27 aprilie, unde apare echivalentul acestei note, rangul episcopal al lui Anthim este menționat: ... *In Nicomedia Anthimi episcopi*, ...⁶⁸. La 7 mai, în *Brev.syr.*, apare nota: Ἐν Νικομηδείᾳ Φλάβιος καὶ ἕτεροι μάρτυρες δ' (În Nicomedia, <pomenirea> lui Flavius și a altor 4 martiri). În corespondentul ei din *Martyr.Hieron.*, tot la 7 mai, apare textul: *In Nicomedia Flavii episcopi*, ...⁶⁹ În fine, la 16 septembrie, în *Brev.Syr.*, apare nota Ἐν Ἀγκύρᾳ Εὐσέβιος (În Ancyra, <pome-

67. *Brev.syr.*, p. [LV]; *Martyr.Hieron.*, VII kl. Apl., p. [36]. A se vedea și H. DELEHA-YE, „Commentarius perpetuus...”, VII kl. April/Mart. 26, n. 49.

68. *Brev.syr.*, p. [LVI]; *Martyr.Hieron.*, V kl. Mai., p. [50]. A se vedea și H. DELEHA-YE, „Commentarius perpetuus...”, VI kl. Mai./April. 27, n. 9.

69. *Brev.syr.*, p. [LVI]; *Martyr.Hieron.*, V kl. Mai., p. [56]. A se vedea și H. DELEHA-YE, „Commentarius perpetuus...”, non. Mai./Mai. 7, n. 1.

nirea> lui Eusebius), iar în *Martyr.Hieron.*, la 12 septembrie, *Eusebii episcopi*⁷⁰.

26 aprilie (Martyr.Hieron.)

Nota de la 26 aprilie din *Martyr.Hieron.* nu aduce elemente noi în problema rangului episcopal al lui Cyrillus. Textul ei are următorul conținut:

(Cod. Bern.) UI · KL· MAI· / **IN AXIOPOLI.** / **Aureli.** / ET IN ANTHIO / CIA SYRIE. / Natale . Leonidis / **Uindei.** / ET IN AFRICA / Iuli . Uicturi. / Sirici . Honorati. / Felicis . Pauli. / Maximi . IT . uicto / ris . Simplici. / Pullionis . Uiti. / Calendini . Apolloni. / Marciane . Felicis / sime . &himie / Marciani . Lictis / ///simi . Simię / Germani . Felicię / Euasie . Gemeline / Cleti martyr.

(Cod. Eptern.) VI k m **in axiopoli nt cirilli** et in antio eutimiae et rom primitivi **aureli** it antioc leonidis **uindei** | in aff iuli victurini sirici honorati felicis pauli maximi victuris | simplici pollionis viti calendini apolloni marcianae felicissimae timiae marciani litissimi simiae germani feliciae evassiae gemelinae.

(Rich.) **In anxiopoli . cyrilli** . et in antio | chia syriae . leonidis . **uindei** . et in affrica . uicto | ris . sirici . honorati . felicis . pauli . maximi . martiani.

(Cod. Wissenb.) VI KL· MAI· **In axiopoli aurili** / In antiocia leonidis **uindei** in / afreca iuli uicturi syrici hono / rati felicis pauli maximi uicto / ris symplici pullionis uiti calen / dini Apulloni marcianę felicis / simię Aethemię marciani lictis / simi simię germani felicię eua / się gemelini.⁷¹

În mod unanim, cercetătorii⁷² l-au identificat pe *Cirilli/cyrilli* din *Cod.Eptern.* și *Rich.* cu mucenicul omonim de la Axiopolis. H. Deleha-

70. *Brev.syr.*, p. [LXI]; *Martyr.Hieron.*, prid. id. Sep., p. [120]. A se vedea și H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, prid. id. Sept./Sept. 12, n. 30.

71. *Martyr.Hieron.*, p. [49].

72. A se vedea C. AUNER, „Martirii dobrogeni”, p. 288; H. DELEHAYE, „Saints de Thrace...”, p. 259; H. DELEHAYE, *Les origines...*, 1912, p. 287; H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VI kal. Mai./April. 26, n. 1; H. DELEHAYE, *Les origines...*, 1933, p. 250; Pr. E. BRANIȘTE, „Martiri și sfinți...”, p. 43; E. POPESCU, „Martiri și sfinți...(II)”, p. 67; Pr. Mircea PĂCURARIU, *Sfinți daco-romani și români*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p. 39; N. ZUGRAVU, „Studiu introductiv...”, p. 81, n. 510.

ye⁷³ a susținut că și *Aureli/aurili*, menționat la Axiopolis în *Cod.Bern.* și *Cod.Wissenb.*, este o formă deformată a lui *Cyrilli*. În acest caz, în *Cod. Eptern.* se poate observa procesul de dublare a numelui mucenicului de la Axiopolis în cuprinsul notei, prin menționarea atât a formei corecte (*cirilli*), cât și a celei deformate (*aureli*). *Uindei* este Kyndaeas de la Axiopolis. În mod greșit, în toate cele patru manuscrise, numele său este atribuit Antiohiei Siriei.

Unii cercetători⁷⁴ au apreciat că 26 aprilie este ziua martirizării Sf. Cyrillus. În sprijinul acestei ipoteze a fost invocată menționarea termenului *natalis* (în *axiopoli nt cirilli*) în *Cod.Eptern.* Inițial, și H. Delehay⁷⁵ a avut în vedere această posibilitate. Ulterior, însă, el a considerat că menționarea în această zi a sfinților Cyrillus și Kyndaeas este urmarea unei greșeli. Ea ar fi o dublură a informației expuse la 10 mai în *Martyr.Hieron.* (*a se vedea mai jos*), în urma citirii greșite a datei *VI id. Maii* (10 mai) în *VI kal. Maii* (26 aprilie)⁷⁶. Ipoteza aghiografului belgian ar explica și absența unui corespondent al acestei note în *Brev. syr.*, în luna aprilie.

După cum se poate observa, în niciuna dintre însemnările de la 26 aprilie lui Cyrillus nu îi este atribuit rangul de episcop. În cazul în care nota de la 10 mai este, cu adevărat, izvorul notei de la 26 aprilie, absența termenului *episcopus* s-ar putea explica prin faptul că el dispăruse, deja, la momentul citirii greșite a datei *VI id. Maii* (în *VI kal.*

73. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VI kal. Mai./April. 26, n. 3. După Godfrey Henschen și Daniel Papebroch, urmași și de C. Auner, Aureliu ar fi fost un mucenic de la Roma, atribuit cetății Axiopolis, în urma unei greșeli de copist – a se vedea G. HENSCHEN, D. PAPEBROCH, *Acta Sanctorum Aprilis*, t. III, Anvers, 1675, pp. 407, 415; C. AUNER, „Martirii dobrogeni”, p. 288.

74. Pr. E. BRANIȘTE, „Martiri și sfinți...”, p. 43; E. POPESCU, „Martiri și sfinți...(II)”, p. 67; Pr. M. PĂCURARIU, *Sfinți daco-romani...*, p. 39. A se vedea și C. AUNER, „Martirii dobrogeni”, p. 288.

75. H. DELEHAYE, „Saints de Thrace...”, p. 259; H. DELEHAYE, *Les origines...*, 1912, p. 287.

76. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VI kal. Mai./April. 26, n. 1. H. Delehay și-a menținut acest punct de vedere și mai târziu. Aceasta se poate deduce din faptul că în ediția revizuită a lucrării sale *Les origines du culte des martyrs* (1933, p. 250), el nu a mai menționat termenul *natale*, pe care îl folosisese în prima ediție a cărții (1912, p. 287).

Maii), în majoritatea manuscriselor. Existența lui în forma primară a textului *Martyr.Hieron.* la 10 mai este sugerată, la momentul de față, de informația din manuscrisul de la Monte Cassino.

12 mai (*Brev.syr.*) – 9 și 10 mai (*Martyr.Hieron.*)

În nota de la 12 mai din *Brev.syr.* se precizează următoarele: καὶ ιβ' τοῦ Ἰάρ. - Ἐν Ἀξιουπόλει Κύριλλος καὶ ἕτεροι μάρτυρες C₁'.⁷⁷ (și în ziua a 12-a a lui Iar [sc. mai] – În Axiopolis, Cyrillus și alți 6 martiri)

Nota rezumă informația culeasă din *Martirologiul oriental*. În acesta din urmă erau expuse, în mod cert, cel puțin unele dintre numele celorlalți martiri sărbătoriți la Axiopolis în această zi alături de Cyrillus. Aceasta se poate deduce din identificarea a două dintre ele (Kyndaeas și Zenon⁷⁸) în notele de la 9 și 10 mai din *Martyr.Hieron.*

Nici aici lui Cyrillus nu îi este atribuit rangul episcopal. Dacă el a existat cu adevărat în *Martirologiul oriental*, înseamnă că autorul lui *Brev.syr.* a făcut din nou abstracție de el.

În *Martyr.Hieron.*, nota de la 12 mai a migrat spre zilele de 9 și 10 mai. La 9 mai, ea are următorul conținut:

(Cod. Bern.) VII. ID· MAI· / **IN AXIOPOLI. Quirilli . Quindei . / Zenoni** . / TARSO CILICIE / Afradisi . / MEDIOLANO . / De ingressu . reliqui / arum apostoloru / Iohannis . Andree / ET thome . In basilica / ad portam romanã / IN PERSIDA . Mar / tyres . tricentos X / CONSTANTINOPL· / Natale . Sci timothei / ROME . UIA LA / tina . Gordiani . / Primoli . et natale . / Beati . confessoris.

(Cod. Eptern.) VII idus mar **in axiopoli quirilli gindei zenonis** In tarso cilic afrodisi | mediol ephenici in persida martyr CCCX. constantinop nat | timothei rom gordiani primoli et alibi beati confess.

(Rich.) **In anxiopoli . quirilli . zenonis** | Et in tarso ciliciae . afrodisii . constantinopoli . sci | timothei . Alibi . primuli . beati confessoris.

(Cod. Wissenb.) VII ID· MAI· **In axiopoli quirilli quin / dei zenoni** . tarsu cilię afrodisi / mediolano Inpsida martyres / CCCX constantino-

77. *Brev.syr.*, p. [LVII].

78. Identificarea unuia dintre cei șase martiri anonimi menționați în *Brev.syr.* la 12 mai la Axiopolis cu Zenon este susținută de H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Mai./Mai. 9, n. 1; H. DELEHAYE et al., *Martyrologium Romanum...*, VII id. Iul./Iul. 9, n. 1.

poli Nat sci thi / mothei Rom uia latina gordi / ani primoli Nat sci beati confs⁷⁹

Numele a trei dintre sfinții prăznuiți în această zi la Axiopolis sunt enumerate consecutiv și atribuite, în mod corect, acestei cetăți. Informația despre ei a fost reconstituită de H. Delehaye în forma: *in Axiopoli Quirilli, Cindei, Zenonis*⁸⁰. Din punctul său de vedere, numele celorlalți patru mucenici prăznuiți alături de ei nu se regăsesc între cele menționate la 9 și 10 mai în manuscrisele păstrate ale *Martyr. Hieron*⁸¹.

În nota de la 10 mai, referirea la martirii de la Axiopolis este ușor alterată. De data aceasta, numele cetății Axiopolis are aspectul unui nume de mucenic, iar între Kyndaeas și Zenon sunt intercalate alte nume. În plus, în trei dintre manuscrise (*Cod. Bern.*, *Cod. Eptern.* și *Cod. Wissenb.*), numele lui Cyrillus este repetat în partea finală a notei⁸²:

(Cod. Bern.) UI ID· MAI· / ROME · UIA · LA / TINA . IN CIMIT· / eiusdem natale. / Gordiani. / ET IN CIMITR· / Pretextati. / ROME Natale / Sci Ephimici. / et ma¹⁰ris confes / UIALATINA. / ad centum aulas. / Quarti et Quinti. / IN AFRICA. / Probat. Moece. / Petri. Ianuarii. / Furtunionis. / Tecle. Lucelle. / Maxime. Matrone / **Axiopoli. Cyrilli. / Cindis.** Dionis. / Acaci. Crispionis. / **Zenonis.** / TARSOCILICIE / AFrodisi. Priuati. / Citdini. Saturnini. / Petri. Datuuae. / Furtuni. Lucelle / Maxime. Matrone / Mutaci. Cicili. / Uicturi. Ianuari. / Sacuse. Uicturine. / Bonosi. Constantię. / maximae / Gemini. Ianuari. / Samini. Perecrie / Senturi. Aeruli. / Maiuli. Marulle / Felicis. Indici. / Replenti. Tinni. / Felioni Thointi. / Sileuci. Zetule. / Ianuarie. Furtu / nate. Teglacie / Rogate. Pauline / Ianuari. Ninne. / Honori. Candide / Saturnini. IT. Satur. / nini. Secundi. Donati. / Solutoris. IT. Felicis. / Marci. Nappoli. / Goddei. Dati. / Nasomosi. IT. Uictor / Satulli. Masuti. / Malci. Seueri. / Marci-ani. Furtuni. / Saturni. Saturi. / Quintali. Seuerioli. / Fidelis. Quinte

79. *Martyr. Hieron.*, p. [57].

80. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Mai./Mai. 9, n. 1; VI id. Mai./Mai. 10, n. 56, 62.

81. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Mai./Mai. 9; VI id. Mai./Mai. 10.

82. Pentru această repetiție, a se vedea H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VI id. Mai./Mai. 10, n. 183.

/ Congilli . abbatis . / IN S^oOTCIA / Fausti . Donati . / Excritati . Septimi .
/ Lucini . Restituti . / Birici . Datiui . / Ianuarie . Nine . / Felicis . Satiri . /
Marcelle . Matrone / Tuiae . Lucusse . / Uicturie . IT . Felicie . / Iocunde .
Gloriose . / Rogatine . Uicturi / ne . Iulie . Primi . / IT . Furtunati . Marie . /
Rogati . Munni . / Iacobi . Septemine / Maurelle . Incidi . / Tunni . Felicio-
nis . / Seleugi . Honorati . / Saturni . Lucini . / Zeperie . Crispi / Uenuste .
Saturni . / Quintule . IT . **Cyrylli** . / Diunisi . et alibi / Depos . Siue natale .
/ Iob . prophete .

(Cod. Eptern.) VI idus m rom pas gordiani rome epimacis et midonis
confes | via lat ad centum aulas quarti et quinti in aff probatae | mecae
petri dativi ianuari furtunionis theclae lucellae | maximae matronae .
axiopoli cyrylli cendis dioni acaici | cripionis **zenonis** tarso cili afro-
disi privati giddini saturnini | petri dativi furtuni lucellae maximae ma-
tronae muttaci | cicili victuri ianuari securae victuriae bonosi constan-
tiae | maximi gemini ianuari sam///ni perecrie sinteriae ruli | maiolae
maruli felicis indidi reflenti tinni filioni tinthisi leuci | zetulae ianuarie
furtunatae teclaciae rogatae paulinae | Ia//varininae ianuari condediae
honoriae saturnini saturni | secundi donati solutoris felicis marci nap-
poli cuddei dati | nasomosi It victoris satuli masuti malei severi marci-
ani furtuni | saturi quintali severioli felicis quinti fausti donati excritati
| septimi lucini restituti birisi dativae It ianuarie ninae felicię | satireae
marcellae matronae tuiae luesae victurinae it | feliciae iocundae glorio-
sae rogatinae victurinae iuliae | primae it furtunati manae rogati munni
iacobi septiminae | maurelli incidi tunni felicionis seleuci honorati sa-
turni lucini | gebberiae venustae saturnae quintubae It **cyrylli** dionisi |
alibi depos iob profetae

(Rich.) Rome . gordiani . et epymachi . | et maioris In affrica . probati .
petri . **axiopoli . cyrylli** . felicis . faustae . uicturini . saturnini . In scotia
 . | fausti . Depositio . siuae . natal . iob . prophetae .

(Cod. Wissenb.) UI ID· MAI· Rom uia latina In ci / mit eiusdem Nat
sci gordiani et in / cimit pretextati Rom nat sci epi / maci et maioris
conf et quarti / quinti probatę moeçę petri / datiui ianuarii furtunionis
/ teclę bucellę maximę matro / nę **axiopoli cyrylli cendeis** dio / nis
crispionis **zenonis** cylici sa / cusę bonosę maiuli constantię / gemini
samini zetulę ianuarie / theclacię regatę pauli nę / ninę honori . cande
dię secun / dę solutoris felicis marci / nappoli coddei dati masomosi
/ satulli uictoris masuti malci / seueri marcię furtini saturi / quintali
fedelis seuerioli quinti / fausti donati et critati biroci / septimi lucini
restituti datiui ia / nuarię ninę felicis sati marcell / lę tuiae matronę

lucuse uic / turię felicie iocunde gloriose / rogatine Uicturine zeberiae / uenuste saturnę Item **cyrilli** dio / nisi et alibi deps siue nat ioh pro / fetae⁸³

Aceasta este ziua în care rangul episcopal al lui Cyrillus este menționat în calendarul de la Monte Cassino. Nu se cunoaște, însă, sursa acestei din urmă informații. După cum se poate observa, în cele mai bine păstrate manuscrise ale *Martyr.Hieron.* termenul *episcopus* lipsește în cuprinsul întregii note. Ca atare, nici posibila lui migrare către numele unui alt mucenic nu își găsește sprijin. Informația din manuscrisul de la Monte Cassino lasă, totuși, deschisă posibilitatea ca el să fi existat în forma originală a textului *Martyr.Hieron.* Aceasta, în condițiile în care rangul episcopal al lui Cyrillus este atestat în notele de la 8 și 11 martie și, după cum se va vedea imediat, și în cea de la 9 iulie.

9 iulie (*Martyr.Hieron.*)

Una dintre cele mai dificile probleme legate de numele Cyrillus este cea privitoare la identificarea episcopului menționat la 9 iulie în *Martyr.Hieron.* Nota are următorul conținut:

(Cod. Bern.) VII . ID . IUL . / MEDIOLANO / Moechi . / **ET IN THOMIS .** / Scoru . Zenonis . / Minme . Uitalis . / Rufine . Euangeli . / Urisi . Agni/tis . / **Cyrilli epi igni traditi .** / IN SICILIA / Feliciani . / ROMAE AD GUT / ta iugit manente / Natal Uirgi . Flori / ani . Faustini / Anatolie . Felicita / tis cu prbt . VII . / Felicis . Philippi . / Marcialis . Uitalis . / Alexandri cu aliis VI / et fraterni epi.

(Cod. Eptern.) VII idus **in thomis** nt zenonis minniae et in medioł meci vitalis | rufimae evangeli uris aunitis **cyrilli epi** in sicilia feliciani rom | nat virginum floriana faustinae anatholiae felicitatis | cum prb VII . felicis philipi marcialis alexandri et alior triu.

(Rich.) In thomis . zenonis . Et in medio | lanio . mo///cci . uitalis . In sicilia . feliciani . Rome . flori | ani . faustini . anatholii . felicitatis.

(Cod. Wissenb.) VII ID . IUL . Mediolano monachi **et in thomis** scorum zenoni / mine uitalis rofinae euan / geli urisi Agnitis **cyrilli epi / igni traditi** In sicilia feliciani / Rom nat uirg floriani fa / ustini anatholie fe-

83. *Martyr.Hieron.*, p. [58]. R. Bratož a presupus că 10 mai este ziua martirizării Sf. Cyrillus – a se vedea R. BRATOŽ, „Verzeichnis...”, p. 245.

licita / tis . cum prbis _{UI} . felicis phy / lippi marcialis . uitalis alex / andri
cum aliis _{UI} . et fra / terni epi.⁸⁴

Aghiografii bollandiști⁸⁵ l-au identificat pe acest Cyrillus cu episcopul mucenic de la Gortyna. Același punct de vedere l-a îmbrățișat și Hans Achelis. El a susținut, de asemenea, că în Occident a apărut o tradiție greșită, potrivit căreia el ar fi fost episcop egiptean. Ea este expusă în *Pătimirea* latină a sfântului. Achelis a pus apariția acestei tradiții pe seama menționării episcopului cretan în această notă după un grup de martiri prăznuiți la Tomis și, în același timp, pe confuzia dintre numele acestui oraș și Thmuis din Egipt⁸⁶.

Identificarea acestui sfânt cu episcopul de Gortyna a fost acceptată și de alți cercetători⁸⁷. Un punct de vedere diferit a avut E. Popescu⁸⁸. El a avut în vedere posibilitatea ca acesta să fi fost un sfânt local, diferit, așadar, de cel de la Axiopolis, care a fost și episcop de Tomis. Într-unul dintre studiile sale, Nelu Zugravu, alături de Eduard Setnic⁸⁹, a oscilat în identificarea acestui mucenic cu episcopul de Gortyna sau cu credinciosul omonim de la Axiopolis.

După cum s-a arătat deja, H. Delehay a făcut distincție între acest episcop și cel de Gortyna, evidențiind faptul că episcopul cretan este menționat în vechile sinaxare doar la 5 septembrie și 14 iunie. Tot el este cel care a relevat faptul că scena aruncării în foc a episcopului Cyrillus, care a stat la baza cuvintelor *igni traditi* din *Martyr.Hieron.*,

84. *Martyr.Hieron.*, p. [88].

85. Conrado JANNINGO, Joannes Baptista SOLLERIO, Joannes PINIO (eds), *Acta Sanctorum Julii*, t. II, Anvers, 1721, pp. 666, 682-687 (în continuare se va prescurta ASS Julii).

86. Hans ACHELIS, *Die Martyrologien, ihre Geschichte und ihr Wert* (Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-historische Klasse N. F. Band 3, Nr. 3), Weidmann Verlag, Berlin, 1900, pp. 154-155.

87. A se vedea C. AUNER, „Martirii dobrogeni“, p. 285; C. AUNER, „Dobrogea“, col. 1239; Pr. E. BRANIȘTE, „Martiri și sfinți...“, p. 41; Pr. I. RĂMUREANU, „Sfinți și martiri“, pp. 993, 996; N. ZUGRAVU, *Geneza...*, p. 216; N. ZUGRAVU, „Studiu introductiv...“, p. 81; Pr. N. DĂNILĂ, *Martyrologium...*, p. 44; R. BRATOŽ, „Verzeichnis...“, p. 237.

88. E. POPESCU, „Martiri și sfinți în Dobrogea (I)“, în: *Studii Teologice*, 41 (1989), 3, p. 60.

89. N. ZUGRAVU, Eduard SETNIC, „Câteva considerații privind martirii din Scythia Minor“, în: *Memoria Antiquitatis*, 20 (1995), p. 241.

nu este menționată în *Pătimirea* greacă a episcopului de Gortyna. Ea apare doar în *Pătimirea* unui episcop omonim, păstrată în limba latină. Prin conținutul său, acest din urmă document diferă cu totul de *Pătimirea* greacă a lui Cyrillus de Gortyna. Pe temeiul acestor aspecte, aghiograful belgian a conchis că este vorba de doi episcopi mucenici omonimi. În ceea ce privește atribuirea celui aruncat în foc Egiptului, H. Delehay a susținut că ea este urmarea unui fals. Din punctul său de vedere, acest mucenic a murit la Tomis sau la Axiopolis, avea rangul de episcop și se bucura de o mare cinstitură în Moesia și Thracia⁹⁰.

Pe temeiul acestei analize și a examinării datelor păstrate în nota de la 9 iulie, H. Delehay a reconstituit textul privitor la sfinții prăznuiți la Tomis în această zi în forma: *in Tomis Zenonis et Cyrilli episcopi igne traditi*⁹¹.

Compararea *Pătimirilor* păstrate în latină și în greacă relevă, într-adevăr, diferențe majore între ele. În cea în limba latină, Cyrillus este prezentat drept un episcop cunoscut egiptenilor (*Sanctus Cyrillus Episcopus, non incognitus Aegyptiis*), fără a fi menționat, însă, numele scaunului său episcopal⁹². Despre el se spune că a fost martirizat din ordinul comandantului militar (*dux*) Lucius. În două dintre manuscrise, în fraza de încheiere, se precizează că martirizarea a avut loc în timpul persecuției lui Deciu (249-251)⁹³. Potrivit primului paragraf al *Pătimirii*, Cyrillus ar fi murit la vârsta de 82 de ani, după aproximativ 50 de ani de episcopat. În partea a doua a documentului, este expus interogatoriul la care episcopul a fost supus de către conducătorul

90. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Iul./Iul. 9, n. 5; VIII id. Mart./Mart. 8, n. 1; H. DELEHAYE et al., *Martyrologium Romanum...*, VII id. Iul./Iul. 9, n. 2; VIII id. Mart./Mart. 8, n. 5.

91. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Iul./Iul. 9, n. 5.

92. ASS Julii, t. 2, p. 687.

93. În manuscrisul 4554 de la München și în manuscrisul 98-100 de la Bruxelles, textul *Pătimirii* se încheie cu fraza: *Passus est autem venerabilis doctor sanctus Cyrillus episcopus apud Aegyptum VII idus iulias sub Decio imperatore, agente Lucio duce*. În alt manuscris (lat. 5306, de la Biblioteca Națională din Paris, fol. 157^v) informațiile despre locul și timpul martirizării Sf. Cyrillus apar în titlul *Pătimirii*, fără a fi precizat, însă, și numele lui Deciu: *Passio sancti ac beatissimi Cyrilli episcopi qui passus <est> in Egipto sub Lucio duce VIII idus iulii* – a se vedea H. Delehay, *Les martyrs d'Égypte*, p. 61.

militar. El se prezintă sub forma unor scurte întrebări și răspunsuri, asemenea celor din *Actele martirice* originale. Trebuie precizat faptul că numele lui Lucius nu este menționat niciodată în cuprinsul textului aghiografic. Toate referirile la el se fac prin apelativul „comandantul militar“ (*Dux dixit: ... Cyrillus respondit: ...etc.*). Aceasta ridică problema numelui real al acestuia. După interogatoriu, este expusă scena aruncării în foc a episcopului și ieșirea lui nevătămată din flăcări. În urma acestei minuni, episcopul a fost eliberat. După o vreme, însă, a fost arestat din nou și condamnat la moarte. În încheierea *Pătimirii*, se precizează faptul că episcopul a fost ucis cu sabia.

În *Pătimirea greacă*⁹⁴, Cyrillus este menționat atât cu rangul de episcop (ἐπίσκοπος), cât și cu cel de arhiepiscop (ἀρχιεπίσκοπος). Martirizarea sa este plasată cronologic în timpul persecuției lui Maximian, pe vremea cârmuitorului (ἄρχων, ἡγεμών) Agrianus (ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας Ἀγρειανοῦ). Despre el se spune că era înaintat în vârstă⁹⁵. Înainte de arestare, acest Cyrillus a avut o viziune prin care i-a fost vestită martirizarea în munte. Se precizează faptul că a fost arestat la 9 iulie, într-o zi de duminică⁹⁶. În document lipsește interogatoriul specific vechilor *Acte martirice*. Aceasta sugerează redactarea destul de târzie a întregii *Pătimiri*. În final, mucenicul a fost dus pe munte într-un car tras de boi, până la locul numit Raxus. Prin voia lui Dumnezeu, de acolo boii nu au mai vrut să înainteze. Acolo sfântul a fost martirizat, fiind decapitat cu sabia [τὸν ἀχένα ὑποθείς τῷ ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη⁹⁷ (punând gâtul sub sabie, i s-a tăiat capul)].

94. ASS Julii, t. 2, pp. 684-686. Rezumate ale acestei pătimiri se găsesc și în H. DELEHAYE (ed.), *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e Codice Sirmondiano nunc Berolinensi*, 5 septembrie (nr. 2) și 14 iunie (nr. 3), coll. *Acta Sanctorum*, vol. *Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris*, Bruxelles, 1902, col. 17¹⁻¹⁶, 750⁷⁻²⁵ (în continuare se va prescurta *Syn.eccl.Const.*).

95. În rezumatul pătimirii din *Syn.eccl.Const.*, se precizează că Cyrillus a fost ales episcop al Gortynei la vârsta de 60 (col. 17⁴) sau 68 (col. 750¹⁰⁻¹¹) de ani, că a păstorit în fruntea acesteia timp de 25 de ani (col. 17⁶, 750¹³) și că a murit la vârsta de 95 de ani (col. 17¹¹⁻¹², col. 750²⁰⁻²¹).

96. Având în vedere zilele tradiționale de sărbătorire ale episcopului de Gortyna (5 septembrie și 14 iunie), această precizare poate fi privită drept o interpolare târzie în *Pătimire*.

97. *Syn.eccl.Const.*, 5 sept., col. 17¹⁶; 14 iun., col. 750²⁴⁻²⁵.

Pe temeiul acestor texte se poate deduce, într-adevăr, că este vorba de doi episcopi martiri diferiți. Ca atare, cel aruncat în foc și prăznuit la Tomis la 9 iulie nu este aceeași persoană cu episcopul de Gortyna. *Pătimirea* sa pare să fi fost redactată pe temeiul unui *Act martiric* autentic. Dovadă în acest sens este interogatoriul redat în cuprinsul documentului.

Scepticismul lui H. Delehaye în privința atribuirii acestui sfânt Egiptului a fost determinat de faptul că în niciunul dintre manuscrisele păstrate ale *Pătimirii* nu este menționat numele scaunului episcopal al lui Cyrillus. În plus, după cum s-a arătat deja, Egiptul este menționat fie în titlu sau în prima frază a paragrafului introductiv, fie în fraza finală, dar niciodată în textul *Pătimirii*. Aceeași situație se înregistrează și cu numele lui Deciu și cel al comandantului militar Lucius.

Dacă atribuirea acestui episcop martir Egiptului este rezultatul unei denaturări a documentului original, așa cum a presupus H. Delehaye, atunci Cyrillus, episcopul aruncat în foc, nu poate fi identificat decât cu mucenicul de la Axiopolis. În sprijinul presupunerii lui H. Delehaye pot fi invocate cinstirea deosebită de care acesta de bucura în Scythia și chiar în afara acesteia și menționarea sa ca episcop la 8 și 11 martie și, în calendarul de la Monte Cassino, la 10 mai.

1 august (*Martyr.Hieron.*)

Cyrillus este menționat pentru ultima dată la 1 august, tot la Tomis. Nota s-a păstrat în următoarea formă:

(*Cod. Bern.*) LAETANIAS IN / DICEND· M(EN)SIS / AGS· HABET DI(E)S· / XXXI· / KL· AGUS· / IN ANTIOCHIA· / Passio Scorum / machabe^oru septe / fratrum cu matre / sua . qui passi sunt / sub anthioco rege. / ROMAE . Dedita / tio ecclesie A bea / to petro construc / te et consecrate. / IN ARABIA CIUIT· / Filadelfine Sino / dus martyrurum. / celebratur. / ET **IN THOMIS / ciuitate . Cyrilli** / Aquile . Petri . Domi / ciani . Rufi . Minan / dri . unadie . coro / natorum . Pufumi / ROMAE . Uia pre / nestina . miliario / ^{xxx} ab urbe natale / Scorum . Secundini / Donatule . Secundole / Maxime . Iuste / Minandri . Profuni . / IN ITALIA Uir / cellis ciuitate pas / et Depositio . Sci Eusebii . / epi et confessoris. / IN HISPANIIS / Geronda ciuitate / Natale . Sci Felicis / martyruris. / IN GALL· CIUIT· / beturicas . beati / Archandi episcopi.

(Cod. Eptern.) Augustus dies XXXI. / Kl agus antioc machabeoru^{vii} . ffrum cum matre **in tomis cyrilli** aquilae domitiani | rufi menandri et rom secundi et civi vercellas nt eusebi epi | petri pufuni in spanis gerunda civi felicis mar in gal civi beturica | depos sarcadi epi.

(Rich.) In antiochia . passio . scoru . | machabeorum septem fratrum . cum matre sua . | Rom . secundi . uercellis . eusebii episcopi . Bituricas | archadii episcopi. [Ad uincola sci Petri.]

(Cod. Wissenb.) LETANIAS INDIC· / MENSIS AGUS· HABET DIES XXXI / KL· agustas In anthiocia / pas scorum machabe / orum septem fratru / cum matre sua qui passi sunt / sub antioco regi Rom dedica / tio primę aecclesiae a bea / to petro constructae In / arabi ciuit filadelfie sino / dus martyrum celebra / tur **nat scorum cyrilli** / aquilae petri domiciani / Rufi minandri una die co / ronati . Romę miliari^{xxx} / ab urbe . nat scorum secun / dini donatule secundolae / maximę iustae menandri / profuni . In italia uercellis / ciuit dep sci eusebii epi et / conf In hispaniis ierunda / ciuit Nat sci felicis marty / In gałł ciuit beturicas bea / ti archadi epi⁹⁸

Paragraful confirmă cinstea deosebită de care s-a bucurat Sf. Mc. Cyrillus în Scythia⁹⁹. De această dată, rangul său episcopal nu este menționat. În *Rich.* nu s-a păstrat nici numele său, fapt care confirmă mutilarea avansată a textului original al *Martyr.Hieron.* în cazul acestui manuscris.

H. Delehaye a reconstituit informațiile despre Sf. Cyrillus păstrate în această notă în forma: *in Tomis Cyrilli*¹⁰⁰.

Scaunul episcopal al Sf. Mc. Cyrillus

După cum s-a arătat deja, cei mai mulți cercetători care s-au referit în studiile lor la rangul episcopal al lui Cyrillus au considerat că scaunul său episcopal nu ar fi putut fi decât la Axiopolis¹⁰¹. Acest punct de vedere s-a întemeiat pe faptul că Cyrillus a fost martirizat în acest

98. *Martyr.Hieron.*, p. [99].

99. R. BRATOŽ, „Verzeichnis...”, pp. 238, 245, a considerat că Cyrillus de la 1 august este un martir de la Tomis, necunoscut din alte izvoare.

100. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, kal. Aug./Aug. 1, n. 35; H. DELEHAYE et al., *Martyrologium Romanum...*, Kal. Aug./Aug. 1, n. 6.

101. A se vedea *supra*, „Opiniile cercetătorilor privind rangul episcopal al Sf. Mc. Cyrillus”.

oraș. O opinie diferită a avut H. Delehay. Presupunând, în mod greșit, că Cyrillus a fost martirizat la Tomis, cercetătorul belgian a legat de acest oraș și rangul său episcopal¹⁰². Inscricția de la Axiopolis infirmă, însă, ipoteza martirizării lui Cyrillus la Tomis.

Specificul organizării bisericești din Scythia constituie un impediment real în localizarea scaunului episcopal al lui Cyrillus la Axiopolis. În anul 304, Evangelicus este atestat ca singur episcop al provinciei¹⁰³. Aceasta dovedește existența deja, la acea vreme, a principiului de organizare specific Bisericii din Scythia (un singur episcop, cel de la Tomis, pentru întreaga provincie).

Pe de altă parte, martirizarea Sf. Cyrillus la Axiopolis nu exclude posibilitatea ca el să fi fost, totuși, episcop de Tomis. Această ipoteză își găsește sprijin chiar în informațiile referitoare la episcopul Evangelicus, expuse în *Pătimirea Sf. Mc. Epictet și Astion*. În acest document aghiografic, despre Evangelicus se precizează faptul că a vizitat comunitatea creștinilor din Halmyris. Evenimentul s-a petrecut în plină persecuție anticreștină, la scurtă vreme după decapitarea celor doi mucenici, petrecută la 23 mai 304¹⁰⁴. Acolo, Evangelicus i-a botezat pe

102. H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus...”, VII id. Mai/Mai. 9, n. 1.

103. „De SS. Epicteto presb. & Astione monacho martyribus almiridensibus in Scythia (Despre Sfinții Epictet preotul și Astion monahul, martiri almirideni din Scythia)”, III.26, (text latin și traducere David Popescu), în: *Mitropolia Olteniei*, XLI (1989), 1, pp. 98-99 [*Cujus provinciae tunc Pontifex et Praepositus sanctorum Dei ecclesiarum, beatissimus Euangelicus habebatur* (În acea provincie era pe atunci episcop, păzitor al sfințelor lui Dumnezeu biserici, preafericitul Evangelicus)].

104. Martirizarea Sf. Mc. Epictet și Astion în anul 304 a fost demonstrată de Alexandru Madgearu – a se vedea A. MADGEARU, „Data pătimirii sfinților Epictet și Astion de la Halmyris”, în: *Pontica*, 45 (2012), pp. 539-548; A. MADGEARU, „The Persecution of Galerius...”, pp. 128-132; A. MADGEARU, „Martyrs from the Danubian Limes...”, pp. 64-68. În ceea ce privește ziua decapitării celor doi mucenici, informațiile documentare diferă. În *Pătimirea* lor este indicată ziua de 8 iulie – a se vedea „De SS. Epicteto presb. & Astione monacho...”, IV.49, p. 117. În schimb, în *Martyr.Hieron.*, numele lor sunt menționate la 23 mai – a se vedea *Martyr.Hieron.*, p. [65]; H. DELEHAYE, „Commentarius perpetuus in...”, X Kal. Iun./Mai. 23, n. 3. După H. Delehay, nota de la 23 mai a existat atât în textul inițial al *Martyr.Hieron.*, cât și în cel al *Martirologiului orientali* – a se vedea H. DELEHAYE, „Les Martyrs Épictète et Astion”, în: *Académie Roumaine. Bulletin de la section historique*, t. XIV (1928), p. 5. În acest caz, cel mai probabil, ea este și ziua reală a martirizării lor. A se vedea și R. BRATOŽ, „Verzeichnis...”, p. 242.

părinții lui Astion, Alexandru și Marcellina, sosiți în cetate după executarea fiului lor¹⁰⁵. În același document aghiografic, se precizează și faptul că, ulterior, episcopul a plecat într-un alt oraș (*civitas*) din apropiere, al cărui nume nu este menționat¹⁰⁶.

Aceste precizări relevă faptul că ierarhii de la Tomis vizitau comunitățile creștine de pe întreg teritoriul provinciei Scythia, aflate sub jurisdicția lor. În timpul acestor vizite ei își îndeplineau datoriile conferite de rangul lor ierarhic, precum botezarea catehumenilor sau îndrumarea și întărirea credincioșilor în fața pericolelor de care erau amenințați din partea autorităților romane păgâne. Vizitele aveau loc inclusiv în perioada persecuțiilor. Dovadă, în acest sens, este cazul episcopului Evangelicus, care a vizitat Halmyrisul și celălalt oraș învecinat, chiar în timpul persecuției lui Dioclețian. În aceste condiții, prezența, arestarea și executarea la Axiopolis a unuia dintre episcopii de la Tomis sunt posibile.

În ceea ce privește perioada în care Cyrillus ar fi putut fi episcop la Tomis, cel mai probabil, ea o va fi precedat pe cea a lui Evangelicus. Un indiciu în acest sens este durata păstoriei lui Cyrillus. În *Pătimirea* în limba latină ea este estimată la aproximativ 50 de ani. Chiar dacă această apreciere ar putea fi una exagerată, vârsta înaintată a ierarhului și păstoria lui mai îndelungată pot fi acceptate. În acest caz, pentru ca martirizarea lui Cyrillus să poată fi atribuită persecuției lui Dioclețian, păstoria lui trebuie plasată înaintea celei a lui Evangelicus.

Rangul episcopal al lui Cyrillus pledează și el în favoarea arestării și martirizării timpurii a acestuia. În cel de-al doilea edict de perse-

105. „De SS. Epicteto presb. & Astione monacho...”, IV.47, p. 116 [*et Christi pontifex Evangelicus in urbem Almiridensium devenisset: assumens eos Vigilantius una cum sancto presbytero Bonoso, ad eum perduxerunt, ... rogabant, ut in numero fidelium eos Christo consecraret. At ille nimium gavisus in Domino, assumens eos et orans pro eis sufficienter, sacramentum Baptismi tradidit* (și Evangelicus, episcopul lui Hristos, a venit în cetatea almiridensilor; Vigilantius, lunându-i <pe părinții lui Astion> împreună cu sfințitul preot Bonosus, i-a condus la Evangelicus. ... <și> l-au rugat să-i sfințească în rândul credincioșilor lui Hristos. Iar el, foarte bucuros întru Domnul, luându-i și rugându-se mult pentru ei, i-a botezat)].

106. „De SS. Epicteto presb. & Astione monacho...”, IV.47, p. 116 [*Et ... in aliam civitatem, quae in proximo habetur, remeavit* (Și ... după aceea <episcopul Evangelicus> s-a dus în altă cetate, care era în apropiere)].

cutare a creștinilor, emis sub Dioclețian în primăvara sau la începutul verii anului 303, s-a ordonat arestarea membrilor clerului Bisericii creștine¹⁰⁷. Pe temeiul acestei prevederi, ar fi putut fi arestat și Cyrilus. Ca atare, este posibil ca martirizarea sa să fi avut loc chiar în anul 303¹⁰⁸. În acest caz, el va fi fost unul dintre primii mucenici de pe teritoriul provinciei romane Scythia executați în timpul persecuției lui Dioclețian.

Oricum ar fi, martirizarea lui Cyrillus trebuie să fi avut loc înainte de 23 mai 304, când episcop al provinciei era Evangelicus.

În ceea ce privește începutul păstoriei lui Cyrillus la Tomis, singura informație păstrată este cea din *Pătimirea* latină. În aceasta, durata păstoriei sale este apreciată la aproximativ 50 de ani. Într-un astfel de caz, momentul hirotonirii sale ca episcop s-ar plasa în jurul anului 253, la scurtă vreme după încheierea domniei lui Deciu (m. 251). Având în vedere falsificările la care a fost supus acest document aghiografic, informația trebuie privită cu rezerve. Însă, chiar și așa, alegerea lui Cyrillus în scaunul de la Tomis încă înainte de înființarea provinciei romane Scythia, petrecută între anii 286 și 293¹⁰⁹, este posibilă. În acest caz, nu este exclus ca el să fi fost cel care a reorganizat Biserica de aici, impunând conducerea tuturor comunităților creștine de pe teritoriul nou createi provincii de către ierarhul de la Tomis. La stabilirea și acceptarea acestei reguli va fi stat și prestigiul de care Cyrillus se bucura deja, la acea vreme.

Și identificarea zilei martirizării sale ridică probleme. Ea trebuie să fi fost una dintre cele în care mucenicul apare sărbătorit la Axio-polis. Ca atare, 10 martie și restul zilelor derivate din ea (8, 9 și 11 martie) trebuie excluse, întrucât Cyrillus era sărbătorit atunci în afara provinciei (la Nicomedia sau Beroe). Trebuie excluse, apoi, zilele de 9 iulie și 1 august, când el era sărbătorit la Tomis. Ziua de 12 mai (cu

107. Geoffrey de Ste. CROIX, *Christian persecution, martyrdom, and orthodoxy*, Michael WHITBY, Joseph STREETER (eds), Oxford University Press, New York, 2006, p. 37.

108. R. Bratož a presupus că Sf. Mc. Cyrillus a fost martirizat în anul 304 – R. BRATOŽ, „Verzeichnis...“, p. 245.

109. Pentru organizarea provinciei romane Scythia, a se vedea M. ZAHARIADE, *Scythia Minor...*, pp. 40-41.

derivatele sale, 9 și 10 mai) pare a marca sărbătorirea la Axiopolis a tuturor mucenicilor cinstiți (și martirizați?) acolo. Dacă 26 aprilie nu este o dublură a celei de la 12 mai, atunci aceasta trebuie să fi fost ziua martirizării Sf. Cyrillus. În cazul în care ea este, într-adevăr, rezultatul unei greșeli de compiler, atunci 12 mai rămâne singura dată la care mucenicul ar fi putut fi martirizat. Ea trebuie să fi fost cea mai importantă sărbătoare creștină a orașului și, în timp, ar fi putut deveni prilej de sărbătorire și a celorlalți mucenici venerați în mod deosebit la Axiopolis. În felul acesta s-ar putea explica menționarea în martirologii, alături de numele lui Cyrillus, și a celorlalți șase martiri.

Este posibil, apoi, ca în cele două zile de prăznuire a mucenicului la Tomis (9 iulie și 1 august) să fi fost celebrate unele evenimente legate de numele Sf. Cyrillus petrecute în metropolă. Ar putea fi vorba de aducerea unor părțicele din moaștele sale și de sfințirea aici a unei basilici ridicate în cinstea sa.

Concluzii

Pe temeiul celor de mai sus, se pot trage următoarele concluzii:

1. Sf. Mc. Cyrillus de la Axiopolis a fost unul dintre cei mai venerați martiri ai Scythiei. El era cinstit atât pe teritoriul provinciei, cât și în afara acesteia;

2. Rangul episcopal al Sf. Mc. Cyrillus de la Axiopolis este atestat în *Martyr.Hieron.* în patru locuri: la 8 și 11 martie, la 10 mai (în manuscrisul de la Monte Cassino) și la 9 iulie;

3. Deși a fost martirizat la Axiopolis, Cyrillus a păstorit, cel mai probabil, în scaunul de la Tomis. El pare a fi fost predecesorul episcopului Evangelicus. În acest caz, Cyrillus devine cel dintâi ierarh tomitan cunoscut după nume;

4. Martirizarea lui Cyrillus a avut loc în timpul persecuției lui Dioclețian, înainte de 23 mai 304. În ceea ce privește alegerea sa în scaunul de la Tomis, este posibil ca ea să fi avut loc înainte de înființarea provinciei romane Scythia, petrecută între anii 286 și 293. În acest caz, Cyrillus este cel care a reorganizat Biserica creștină de pe teritoriul noii provincii romane, impunând principiul conducerii tuturor comunităților creștine de aici de către ierarhul de la Tomis.